НП78-I
4

У СЭМ

№ 11 (29) Ийуль 1932 и

Ти номырышты сирЫ̆мЫ̆

Стр.
КИНДЫ̆ ЙАМДЫ̆ЛЫ̆МӒШ КАМПАНЬЫМ
БОЛЬШЭВИК СЭМДОН ОРГАНЬИЗУЙЫ-
МАШ ДӒ ЭРТӐРЫ̆МӒШ 1
ИКӐНӐ ТЭХЭНЬ МАСАК ЛИ 4
ПАЧЭШ КОДАШ Ы̆НЧЫ̆ ЛИ 5
КЫ̆РЭДӐЛЫ̆Н КУШКЫНА 7
БРИГАДЫ ДОН ТӐҤГӐШТӐРЭН . . . 8
ИНТЭРНАЦИОНАЛ 10
КОМИНТЭРН 11
КЫ̆РТНЬИ РЭЗЭРВЫ̆ ЛИН МИЭН . . . —
МӒНМӒМ ШИНЭШТЫ̆ ЫЛЬЫ 12
ТАҤЫЖ ШАЙЫЛНЫ . . . . —
НЭЗЭР . . . . —
АЛЬИМЭНТ 21
РЭЛЬиГИ ВАШТАРЭШ КЫ̆РЭДӐЛМӒШ 26
МАСАК 28
ЛӰДЫ̆Ш КОРНЫ 29
САМЫНЬВЛӒМ ТӦРЛЭНӒ 31

Г.П.Б. в Лнгр.
О.Э. 1932 г.
Акт № 528
4

Н Мар. ж. 1-4

Цилä сäндäлӹк вӹлнӹш пролетарвлä, иквäрэш лидä!

У СЭМ

ТӸЛЗЭШ КОК ГÄНÄ ЛÄКШӸ, ПОЛЬИТЬИКӸ ЭКОНОМИКӸ ДÄ СӸНЛӸ ЛЬИТЭРАТУРАН КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ЛÄКТÄШ ТӸНГÄЛӸН ГӸНЬ, КОК ИШКӸ КЭН. | ИЙУЛЬ 1932 И | №11 (-29)

Киндӹ йäмдӹлӹмäш кампаньӹм большэвик сэмдон органьизуйымаш дä эртäрӹмäш вэрц.

Колхоз, совхозвлä сола хозайства пäшäштӹ кого сӹнгэн шоктымашвлäштӹдон сола ӹлӹмäшлäн кӹзӹт ӹшкэ цӹрэштӹм пуат. Совэт сойуз социализм экономикӹн ньэгӹцӹм ӹштэн шоктымаш

Самыньым тöрлэнä.

Ти журналын 4-ӹ дон 5-шӹ страницӹжӹм пэцäтлӹмäштӹ, корэктӹр анжэн шоктыдымаш гишäн, самынь пэцäтлäлтӹнӹт. 4-шӹ страницӹ вäрэш 5-шӹ страницӹм лыдаш кэлэш, 5-шӹ вäрэшӹжӹ 4-шӹ страньицӹм лыдмыла.

шӹ йамдылымаш цифрдон пиш когон айырлат. Тӹнäм государствы солахозайствым турэшäн-турэш видӹмäш сэмдон 660 мльион пудым йäмдӹлэн —тидӹ 1931-шӹ и дорц кок пайат утла чӹдӹм анжыкта. Ӱдӹмäш вäрвлäнäн кӹзӹт и гӹц ишкӹ шäрлэн кымдаэм мимӹштӹ дä тидӹн мычыцок киндӹн лäктӹшӹжäт кушкын мимӹжӹ сола хозайствын социализм сэмӹш ванжэн шалгымаш гӹц лäктӹн миäт. Тэнэ шошым ӱдӹмäш кампаньэш цилä икиäш ӱдӹм вäржӹ вӹц пайыш ты ик пайжӹ вэлэ социализмäн сэктор кидӹшкӹ ванжэн шоктыдэ дä тӹ шотдонок солашты кулак йыхатшин лаксыртымы.

Промышльэностнан лӱлтäлтмäштӹ дä сола хозайствам социализмӹшкӹ сäрäл колтымашты партьын цаткыдын виктäрэн шалгымашыжы халаштыш халыклан качмы-йӱмӹ хäдӹр ситäрӹмäшӹм куштылташ манын колхоз пазарым пачаш ирӹк ли. Сола дон хала лошты товар кашмашым пакылажат кымдан шäрэн шоктымаш шотдон киндӹ йäмдӹлмäш планӹм хрэсäнь хозайствӹ лоштӹ имэшӹ

зуйымыла дä эртäрымлä, партьын лошты ылшы цилä цӹрэäн оппортуньизмвлäдон дä солаштӹ кулак шам вакталтышдон пӹт гӹцäт пӹт крэдäл шалгаш лижӹ.

Вäрӹштӹ ылшы партьы дä совэт органьизацивлä имэштӹ ӹштӹм ошипкäвлäштӹгӹц пӹтäриш кэчӹ гӹцок карангшашлык ылыт. Айыртэмӹнок самыньвлä Украинӹштӹ дä Уралыштӹ лиäлтӹнӹт. Тиштӹш органьизацивлä имэштӹ киндӹ йäмдӹлӹмäш пäшäштӹштӹ кого самыньвлäжӹмок тэгэньвлäм ӹштэнӹт. Нинӹ ти кампаньэш йäмдӹлäлтэок, тöрöкок, район дон район лоштыш айртэмӹм шотыш нäлтэок, колхоз дон колхозым кäнгäшэн ажалтэок уравньиловкы принципдон ӹшкӹмӹштӹн заданьиштӹм пайылэн пуэнӹт. Вэс самыньжы ти „уравньиловкы“ гӹцок лäктэш. Колхозывлäштӹ икжäк иктӹштӹн виштӹм тӹшлäлтэн нажыдэок пäшä кэчӹ

Н Мар. ж.
1-4

Цилӓ сӓндӓлы̆к вы̆лны̆ш пролетарвлӓ, иквӓрэш лидӓ!

У СЭМ

ТЫ̆ЛЗЭШ КОК ГӒНӒ ЛӒКШЫ̆, ПОЛЬИТЬИКЫ̆ ЭКОНОМИКЫ̆ ДӒ СЫ̆НЛЫ̆ ЛЬИТЭРАТУРАН КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ЛӒКТӒШ ТЫ̆НГӒЛЫ̆Н ГЫ̆НЬ, КОК ИШКЫ̆ КЭН. | ИЙУЛЬ 1932 И | №11 (-29)

Кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓш кампаньы̆м большэвик сэмдон органьизуйымаш дӓ эртӓры̆мӓш вэрц.

Колхоз, совхозвлӓ сола хозайства пӓшӓшты̆ кого сы̆нгэн шоктымашвлӓшты̆дон сола ы̆лы̆мӓшлӓн кы̆зы̆т ы̆шкэ цы̆рэшты̆м пуат. Совэт сойуз социализм экономикы̆н ньэгы̆цы̆м ы̆штэн шоктымыжыдон у корнышкы, социализм корнышкы пишок цаткыдын шагальы. СССР капитальизмшкы̆ мы̆нгэшок шы̆ртньалтэш манын тымдым буржуазин тьэорижы̆ йашток шин шӓлӓты̆мы̆ дӓ пырак шотэшок вы̆стӓрэн колтымы. Сола хозайства у сэмы̆нь, социализм тӹнгдон кушкын миӓ. Тиды̆ тэвэ кинды̆ ' йӓмды̆лы̆мӓш пӓшӓштӓт кайын миӓ. Имэшты̆ кукшы игэчы̆ ылын гы̆ньӓт, Государствын кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓшы̆жы̆, анзыли 1.350 мльион пуд йӓмды̆лы̆мы̆ доцын 1.400 мльион пудыш йӓмды̆лӓлты̆н. Ти кок иӓш цифрвлӓ 1932-шы и годшы йӓмды̆лы̆мӓш цифрдон пиш когон айырлат. Ты̆нӓм государствы солахозайствым турэшӓн-турэш виды̆мӓш сэмдон 660 мльион пудым йӓмды̆лэн —тиды̆ 1931-шы̆ и доцц кок пайат утла чы̆ды̆м лнжыкта. Ӱды̆мӓш вӓрвлӓнӓн кы̆зы̆т и гы̆ц ишкы̆ шӓрлэн кымдаэм мимы̆шты̆ дӓ тиды̆н мычыцок кинды̆н лӓкты̆шы̆жӓт кушкын мимы̆жы̆ сола хозайствын социализм сэмы̆ш ванжэн шалгымаш гы̆ц лӓкты̆н миӓт. Тэнэ шошым ӱды̆мӓш кампаньэш цилӓ икиӓш ӱды̆м вӓржы̆ вы̆ц пайыш ты ик пайжы̆ вэлэ социализмӓн сэктор кидшкы̆ ванжэн шоктыдэ дӓ ты̆ шотдонок солашты кулак йыхат шин лаксыртымы.

Промышльэностнан лӱлтӓлтмӓшты̆ дӓ сола хозайствам социальизмы̆шкы̆ сӓрӓл колтымашты партьын цаткыдын виктӓрэн шалгымашыжы халаштыш халыклан качмы-йӱмы̆ хӓды̆р ситӓры̆мӓшы̆м куштылташ манын колхоз пазарым пачаш ирык ли. Сола дон хала лошты товар кашмашым пакылажат кымдан шӓрэн шоктымаш шотдон **кинды̆ йӓмды̆лмӓш планы̆м хрэсӓнь хозайствы̆ лошты̆ имэшы̆ доц 264 мльион пуды̆м кӧты̆рты̆мы̆.** Ти нӱжвэцок совхозывлӓн кушкын цаткыдэм мимӓшы̆шты̆ жэпдон имэшты̆ 108 м. п. пумы вӓрэшы̆шты̆ ниньылӓн тэҕэ 151 м. пудым пуаш ы̆шты̆мы̆.

Сэды̆ндон тэнэ кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓш кампаньышты кого намалтышыжы социализм сэктыр хозайстваэш вацшашлык. Срокышток государствын кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓш планым ты̆ры̆сок тэмэн шокташ манын дӓ колхозвлӓн хозайствам лӱлтӓл цаткыдэмдэн шокташ манын **кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓш кампаньым большэвиквлӓлӓ органьизуйымы̆ла дӓ эртӓры̆млӓ, партьы̆н лошты ылшы цилӓ цы̆рэӓн оппортуньизмвлӓдон дӓ солашты̆ кулак шам вакталтышдон пы̆т гы̆цӓт пы̆т крэдӓл шалгаш лижы̆.**

Вӓры̆шты̆ ылшы партьы дӓ совэт органьизацивлӓ имэшты̆ ы̆шты̆м ошипкӓвлӓшты̆гы̆ц пы̆тӓриш кэчы̆ гы̆цок карангшашлык ылыт. Айыртэмы̆нок самыньвлӓ Украины̆шты̆ дӓ Уралышты лиалты̆ньы̆т. Тиштыш органьизацивлӓ имэшты̆ кинды̆ йӓмды̆лы̆мӓш пӓшӓшты̆шты̆ кого самыньвлӓжы̆мок тэгэньвлӓм ы̆штэньы̆т. Нины̆ ти кампаньэш йӓмды̆лӓлтэок, тӧрӧкок, район дон район лоштыш айртэмы̆м шотыш нӓлтэок, колхоз дон колхозым кӓнгӓшэн ажалтэок уравньиловкы принципдон ы̆шкы̆мы̆шты̆н заданьишты̆м пайылэн пуэньы̆т. Вэс самыньжы ти „уравньиловкы“ гы̆цок лӓктэш. Колхозывлӓшты̆ икжӓк иктышты̆н вишты̆м ты̆шлӓлтэн нажыдэок пӓшӓ кэчы̆

вӹлвäлӹм киндӹдон цилä вäрэ ик-статьанок тӱлэнӹт.

Ти пäшäшкӹ уравньиловкӹ пырӹ-машлан, уравньиловкыштӹ сэк кого лӱдӹш вургыла опортунизм лимäшлан большэвиски цаткӹдӹ отпорым пумӹла.

Районэш, колхозэш äль солаэш киндӹ йäмдӹлӹмäш планым ӹштӹм годым нинӹн ӱдӹмäш вäрӹштӹм пишок тöр шотлэн лыкмыла; ӱдӹмäш вäрӹм каждый културлан пасна-паснаок пäлэн налмӹлä дä нинӹн лäктӹшӹштӹмäт ӱдӹмäш вäр шотдон тöрэштäрӹмӹлä. Тиштӹ тэвэ эчэ ик-тӹм мондаш акэл: „**ӱдӹмäш пла-нӹмат, шачыш постарымаш пäшä-мäт дä эчэ государствылан йäмдӹ-лӹмäш планвлäмäт йажон ӹшкэ жэпӹштӹшток тӹрӹс шоктэн ӹштэн мишӹ колхозывлäлäн ӹш-лäнӹштӹ кэрäлэш кӹчӹлташ кин-дӹм ӹшкэ кидэшӹштӹ пӱлäрäк кодэн кэрдäш условим пумӹла**“ (СССР совнаркомын дä ВКП(б) ЦК 1932 иäш шачышым постарымаш кампаньы гишäн постановлэньӹ)

Имэшӹлä каждый солалан äль колхозылан пачаш-пачаш планым шукы гäнäк ваштaлтымашвлä ӹнжӹ-штӹ лиэп. Ик статьанжы каждый колхозым, солам пӹтäрлиок йажон тӹшлэн лäктӹн„ киндӹжӹ шачмаш сэмӹнь планыштым ӹштэн миэн гӹнь, план ваштaлтыман лин ак кэр-дт.

Киндӹ йäмдӹлӹшäшлык планыш-тыш уравньиловкы дон когон кӹрэ-дäлмӹлä. Ти уравньиловкы промыш-льэныстьыштыш уравньиловкы дон икток ылэш. Сэдӹндон тидӹн дон кӹрэдäлмäшӹжäт промышльэнисть-ыштыш уравньиловкы дон крэдäлмäш гӹц изишäт лыштарыман лин ак кэрдт. Тэгэнь планым мä ньигынам-ат йарыктэн ана кэрдт: **Йажо ша-чӹшан районланок äл колхозлан-ок планым кӧтӹртэн пуаш дä ти-дӹн шакшӹм тишэц худа шачы-шан районланок äль колхозланок сӹнэн кэрдтӹмäш планым артэн пуктыктэн ана кэрд.**

Каждый рэспубльикылан, область-лан партьы дä правитьэльствы шӹн-дӹм государствын киндӹ йäмдӹлӹ-мäш планжы **кэрэк мадä тэмэн шоктӹман лишäшлык.** Рэспубликӹ äль область кöргӹштӹ план ӹштӹ-мäштӹ **тэвэ ти план ӹрдэшӹжӹ шотлалтэш.** Ти пäшäштӹ уравньи-ловкым йамдымаш план тэмӹмäштӹ кого ашнымашым пуа, колхозвлäн хозайствылан цаткыдэмäш кого пал-шыкым ӹштä дä **киндӹ йäмдӹлӹ-мäш пäшäнäм кашартӹмӹкӹ** йан-вар 15-шӹ кэчӹ гӹц пакыла колхоз пазарыш киндӹлäн лäктäш ирӹкӹм пуа.

Икжäк-ик колхозын пäшäштӹм ан-жымаштат нинӹ лошты уравньилов-кым ӹштäш акли. **Йажон ровота-йӹш колхоз киндӹжӹмäт утӹдон нäлӹн кэрдшӹ манӹн** Совэт сäн-дäлӹк шака. Ӹлӹмäшкӹнä ти усло-вим пыртэн вэлэ колхозышты пäшä йажон шӹнзэш. Йажо пäшä гӹц ша-чышыжы государствыланат, колхоз-ланат дä колхоз чльэнлäнäт ӹшкэ пэркэжӹм ситäрä. Ти польитьикӹм кычэн колхоз чльэнвлäм мä иктӹ кодтэок шачыш лӱлтäлмäш вэрц кӹ-рэдäлäш шагалтэн шоктэнä.

Ройоныштыш органьизацивлä кол-хозвлäлäн планым ӹштӹмӹштӹ го-дым ӹшкэт ӹлӹш хрэсäньвлäмäт шо-тэш ништӹдӹмӹлä анжышашлык агылэп. Ик кäнä ик вэк лыпшалт-машвлä дон дä кӱшӹц анжэн вэлэ виктäрэн шалгымашвлä дон пыток кӹрэдäл шалгым нӱжвэцок **ӹшкэт ӹлӹш хрэсäньвлäнäт каждый ӱдӹм гэктаржӹ гӹц государствылан киндӹжӹм сигашӹ колхозывлäн пумӹ кäрӹкӹ гӹц чыдӹ агыл** пуктӹмӹла. Цаткыды заданьыдон пуаш ӹштӹм кулак дä зажиточный хозайствӹлäлäн ӹшкэ срокыштым изишäт кужэмдӹдэок т ӹ р ӹ с о к шоктэн пуктымыла.

Кулак йыx солашты эчэ кодмаш дä нинӹн шамыштым ӹшкэт ӹлӹш хрэсäнь лошкы дä кыды-тидӹ кол-хоз. чльэнвлä лошкӹ шäрлэн кэрд-мäш вäрӹштӹш органьизацивлä гӹц **пиш пысӹ сӹнзäм тэргä.** Тышман класс колхоз кöргӹм пыдырташ вäр-тӹм вäрӹштäт вирӹм кӹчäлэш. Ни-нӹ киндӹдон колхозлан торгэйӹмäш постановльэньӹ гишäнäт ӹшкэ сэ-мӹньӹштӹ äльäквлäм колтэн мыш-тат. Киндӹ йäмдӹлӹмäш жэпӹнäт киндӹм йӹвӹрт нäлäш путайат. Тиш-

тäкэн большэвик сӹнзäдон пӹсӹн оролымаш вэлэäт агыл, спэкульантвлäн совэт законым пыдырташ цацымашыштым тöрок роалмаш вэлэäт агыл халык лошкы политьик пäшäм кымдыкэшок шäрэн колтымыла. Тэвэ ти шот дон каждый колхозньыклан дä ӹшкэт ӹлӹш хрэсäнлäнäт шамым пыртэн шоктымыла: **Киндӹ йäмдӹлӹмäш планым ӹшкэ жэпыштӹжок тӹрӹсок тэмэн шоктӹмыкӹ 1933 ин 15-шӹ йанвар гӹц пакыла вэлэ, нинӹ ӹшкэ утӹ киндӹштӹм пазарыштӹ ирӹкдон вӹжалэн кэрдӹт.**

Киндӹ йäмдӹлӹмäшӹм эртäрӹм жэпӹн киндӹ спэкульäнтвлäлäн пӹтäриш кэчӹ гӹцок цаткыды отпорым пумыла. Тишкӹ тэгэнь лозунг пырышашлык: **Ик цэтньэр пӹрцäт нäлӹн выжалышӹ спэкульäнт киндӹшкӹ ӹнжӹ вäрэшт.** Тидӹн лошток эчэ иктӹм äшӹндäрэн пуаш вäрэштэш: Икäнä-ик вэк ти пäшäм лыпшалтарэн труйыш хрэсäнь лошкы, айыртэмӹнок колхозвлäшкӹ дä колхозньыквлä лошкы пыртымаш, пäшäм кулаквлäн пӳ сэмэш ӹштӹмӹлä лиэш дä нинӹлäн совэт вӹкӹ äльäкӹм шäрäшӹштӹ матэриал пуман лиэш.

Киндӹ йäмдӹлӹмäш планым тэмӹмäш вэрц крэдäлмӹ годымок киндӹ йäмдӹлӹмäш планыш вäрэштӹдӹм гарнц сбор погымаш вэрцäт тэнгэок цаткыдын кӹрэдäл шалгымыла дä киндӹ шачдым районвлäштӹш колхозвлäлäн тэнэ шошым пумы сэмссудымат мондэн кодаш ак ли, тидӹмäт мӹнгэш тӹрӹсок погэн шоктымыла.

Тиштӹ эчэ киндӹ сдайымашын порäдокшы когоэш шотлалтэш. Пэрвиш практьикӹм, оксадэ киндӹ йӧрӹмäшӹм викок йамдаш. Киндӹ сдайым окса гӹц ма-шонэш кычэн кӹрӹн кодэн хрэсäньлäн кодшы лаштыкшым вэлэ пуэн мимäш ӹнжӹ ли. МТС колхозы гӹц ӹшкэ пäшä тäржӹм пӹтäри сдайым киндӹ окса гӹц иккäнäшток кӹрӹн кодышашлык агыл. Цилä пäшä тäржӹм тидӹ колхозы киндӹжӹм остагка срокдон сдайымы дон иктöрэш вэлэ нäлӹн пӹтäрӹшäшлык ылэш. Тижэц пасна колхозланжат сдайым киндӹ тäржӹм тӹнäмок копэк тäнгӹньок пуэн шоктымыла.

Хрэсäньӹн кинин сдайымаш пäшäжӹм куштылташ манын мäлäннä цилä сэмӹнь йäмдӹ лиэш кэлэш. Киндӹ шыпштым корным тöрлэн шӹндӹмӹлä; киндӹ йӧрӹмäштӹ кого цэротдон шалгымашым йамдымыла; киндӹ оптым вäрвлäм цилä сэмӹньок йӧнäлтэн шӹндӹмӹлä; висäвлäм ситäрэн шоктымыла. Нинӹ цилäжок тыгыды пäшäвлä ылыт манаш лиэш. Тӹнгэ гӹньäт, ӹштэн шоктыдым вäрӹштӹ кого пäшäмок нинӹ тормыжлат. Сэдӹндон кыштакэн тидӹвлä эчэ ӹштэн шоктымы агылэп гӹнь, кӹзӹток изишэшäт пакыла колтыдэок ӹштэн шоктымыла.

Имэштӹ солашкы ти квартылын колтымаш шот дорц промтовар ти квартылын кок пайат утла колтыман лиэш. Тидäт киндӹ йäмдӹлӹмäш пäшäлäн кого палшыкым пушашлык ылэш. **Солашкы колтӹшашлык таварӹм корнӹштӹ ньигыжакат лакэмдӹдэок, мытык срокынок вäрвлäштӹ торгэйэн шалгӹш сэльповлäшкӹ кэрэк мадä шоктымӹла.** Ти таварын вäрӹш шомашыжым партьы дä совэт органвлä пишок пингӹдӹн анжэн шалгышашлык ылыт, кычэн урдышывлäлäн äль вэс корныдон колтэн шäлгышывлäлäн нинӹ **цаткӹды цäкӹнӹм пушашлӹк ылӹт.**

Киндӹ йäмдӹлӹмäш пäшäн викäтäн кэмäшӹжӹ эчэ киндӹ йäмдӹлӹш апарат гӹц лäктӹн миä. Сэдӹндон ти апаратым мыштыш ровотньыквлäдон цаткыдэмдэн шоктымыла, сола совэтвлäэш киндӹ йäмдӹлӹмäш пäшäштӹ палшэн шалгыш комиссим айырымыла дä ти пäшäлäн палшэн вуйлалтэн шалгаш колхозвлäштӹ правльэньӹ чльэнвлäм, МТС-влäштӹ дьирэктӹр помошньыквлäм айырымыла.

Каждый районэш, солаэш план ӹштӹмäштäт дä тидӹм тэмэн шоктымаштат Совэт власть органвлä кого рольжымок ӹшкэ вӹкӹштӹ нäлшäшлык ылыт. Сэдӹндонок район пали райисполкомын вуйлалтышыдэ ӹштӹмäн лин ак кэрдт, тэнгэлäнок сола совэт вуйлалтышыдэ äль колхоз вуйлалтышыдэ ти план солашкат, колхозышкат шоктыман лин ак

укэ, ударниквлӓлӓ пӓшӓм ак ӹштэп. Сэльсовэт чльэнвлӓ ти пӓшӓшкӹ шывшмы агылэп. Стэньӓ газэтвлӓ ти ӓрӹмӓш гишӓн ик йукымат ак лыкэп.

Тэнгэ ак йары. Йал гӹц пачэш кодаш намыс. Ӓрӹмӓшӹм шаӱӹмӓш пӓшӓштӹ Кырык мары районлан йалӹм поктэн шонат, эртӓрӓш кэлэш.

Игнатьэв Н.

Иканӓ тэхэнь масак ли...

Окса.

Окса.

Окса.

Госбанкышты мӹлӓнэм нӹл тӹжэм тӓнгӓм лыктын пуэвӹ. Тинӓр шукы оксам омынэшэмӓт ужтэлам. Тӹдӹ гӹц пасна, ик тӹжэмӓш облигацим эчэ нӓлӹн шӹндӹшӹм. Пайаш манын агыл, социализмӹм стройаш мӓнгын, ӹлӹмӓшнӓм куштылтӓш, йажоэмдаш манын тэнгэ ӹштӹшӹм. Шавыр кӹш ӓнгӹшкэмӓт,понгышкэмӓт оксам шӹшкӓм, таламэм. Тамалан ӓнгӓт, кидэм цӹтӹрӓ. Иканӓ-ик вэкэм анжал-анжал колтэм. Окса шукыат, шэклӓнӓлмӹлӓ...

Кыды пӓлӹмвлӓэм, окса кычылтмэм ужытат, цӱдэйэн анжэн шӹндэнӹт.

— «Тинӓр шукы оксам кышты вӓл мон?» манын шанымыла анжат.

Тӹнгэ шаныдэжӹ цӹтэнжӓт ак кэрдтэп. Мӹньжӹ кӱ ылам машанэдӓ? Рабкопын магазинӹштӹ кассирӹштӹ ровотайэмӓт, шукы оксаэм улы машанэдӓ? Ти пӓшӓштӹжӓт эчэ нӹлвӹц тылзӹ нӓрӹк вэлэ ровотайэм. Плучайымы жалвэньйаэмжӹмӓт эчэ пэлжӹ нӓрӹкӹм тылык ӓвӓмлӓн колтэм...

* * *

Окса улы годым кэрӓлвлӓм нӓлтэ цӹтэт гыцэ? Ма, курым-курымок худа шавырдон каштмыла гыцэ? Шӱкшӹ сӓндӓльивлӓэмжӹ йал пындашэшэм пижӹн шӹнзӹнӹт ма?

Ӹдырӹн косирайӹмӹ шоэш вэт.

Лапкашкы кэшӹмӓт, маэм кэлэш, цилӓ нӓлӓш тӹнгӓльӹм.

Йажо пальтом.

Платьывлӓм.

Лап кавалан ботьинкӹм.

Цӹгӓк пэлэдӹш гань нӓрӓйалт шӹнзӹм. Комсомолкы ӹдӹр тӓнгвлӓэм мӹньӹм йӹрӓт:

— Ӹндэжӹ гӹнь лач буржуйкы гань ылат—маныт.

Служым лапкаштына цилӓнок мӹньӹм йадыштыт, ӧрӹктӓрӓт:

— Ох, махань йажо... Мазарэш вара нӓлӹнӓт?—маныт.

— Шӱдӹ коклэш,—манамат, пиш когон цӱдэйӓт.

— Тидӹжӹ эчэ мазараш?—Манын ботьинкэм анжыктат.

— Шӹмлуаш,—манам.

Ӓрдӹштӹм вэлэ шит, цӱдэйӓт.

— Оксажым кышты моат?—маныт.

Мӹнжӹ йӹрэм вэлэ.

— Моам вэт—манам.

Служымэм лапкаштыш служышвлӓ дон мӹнь лоштэм пӹтӓри ньимахань шӹрньӹкӓт укэ ыльы. Пиш пурын ӹлэнӓ ыльы Марын ылам гӹньӓт, иктӓт пэрвишӹлӓ мыскылышы укэ ыльы.

Вара, оксаэш шон колтымыкэм, нӓрӓйалтӓш тӹнгӓлмӹкэм, мӹньӹм тӹрӹнь анжаш тӹнгӓльэвӹ. Мӹнь вӹкэмлӓ ӓнжэн-анжэн, тамавлӓм йӹвӹрт пӹжгӓш, попаш тӹнгӓльэвӹ.

Пӹжгӹмӹштӹм ам кол гӹньӓт, ма гишӓн попымыштым пӓлэм...

Лапка оксам шӓвэн шутэлам вӓл, манын, лапка кассым тамазар гӓнӓк провэрӓйэнӹт, оксам шотлэнӹт, пыргэдӹнӹт. Ньима самыньымат мотэлыт. Кассы окса копэкӹ дӓнгӹньок лӓктэш...

Кэрэк тӹнгэ гӹньӓт, мӹнь паштэкэм шукы оролэнӹт. Кышты мам нӓлӓм, тонэм мам качкам, киношты мазараш бильэтӹм нӓлӓм моло,—цилӓ оролат, анжат, вара, цӱдэйэн-цӱдэйэн, мӹнь гишӓнэм мам-шон попат.

Служымэм лапкаштышвлӓ вэлэ агыл, молвлӓат попаш тӹнгӓльэвӹ, мӹньӹм худа эдэмэш шотлат. Тӓнгэм комсомолкывлӓат мӹнь докэм тама ӱкшӓш тӹнгӓльэвӹ. Кыдыжы ужмышты йӹдэ йадыштыт:

— Оксажым кышты моат? маныт.

кердт. Имэштӹ кыды ӓрлӓжӹ тэнгэ лиӓлтӹн: Колхозӹ солавлӓштӹ киндӹ йӓмдӹлӹмӓш пӓшӓ вэрц колхозвлӓ ӹшкэок отвэтӹм кӹчышашлык ылӹт манӹн, сола совэт ӹшкэт ӹлӹш хрэсӓньвлӓ лоштӹ вэлэ ти пӓшӓм видэн. Ти сэмӹнь видӹмӓш пӓшӓм ныгӹцэӓт йӓрыкташ акли. Сола совэтвлӓ пролэтар властьын пӹтӓриш ташкалтыш органвлӓжӹ ылыт. Никӹ киндӹ йӓмдӹлӹм плантэмӹмӓшӹм ӹшкэт ӹлӹш хрэсӓньвлӓ лоштат дӓ колхоз лоштат кэчӹньок анжэн шалгӹшашлык ылыт. Пӓшӓ шӧрӹш вургымла опортуньизм вэк шамланымашым дӓ хрэсӓнь халык лошкы шалахай вэк лыпшалтын пырымашымат партьын виктӓрэн шалгымыжыдон ныгынам мирэйӹдӹмӓшлӓок ниньӹ лыпшэн шалгышашлык ылыт. Халыкым ыңгылдарэн шоктымаш шотдон киндӹ йӓмдӹлӹмӓш гишӓн шайыштмашым кымданок шӓрэн колтымыла. Колхозньыквлӓм, цилӓ труйыш хрэсӓньӹм дӓ совхоз-ровочыйвлӓм тэгэнь лозунгым ӹлӹмӓшӹш йэладонок пыртэн шоктымаш вэрц кӹрэдӓлӓш шагалтэн шоктымыла: Киндӹ йӓмдӹлэн шоктӹмаш пӓшӓ колхозвлӓн, МТС-ӹн дӓ ӹшкэт хрэсӓньӹн пӹтӓрлиш цэротэшок ӹштӹшӓшлык ӹшкэ кого пӓшӓштӹ ӹлэш.

(191-шы номыр „Правда“ газэтӹн анзыл статья гӹц нӓлмӹ)

пачэш кодаш ӹнчӹ ли.

У ӓрӹмӓш лӓктӹн. «Вӹц и планын нылӹмшӹ кашартышы и ӓрӹмӓш» тидӹм маныт. Ӓрӹмӓшӹм малын лыкмынажым цилӓнок пӓлэнӓ. Ышкӹмнӓн государствылан ӹшкэок мӓ оксанам ӓрэнӓ, социализмӹм стройаш палшэнӓ.

Хозайствынам лӱлтӹмӓштӹ, социализмӹм стройымаш пӓшӓштӹна ӓрӹмӓшвлӓ пиш кого палшыкым пуат. Шамак толшы, имэштӹ, «Вӹц и планын кымшы рэшӹшӹ и» ӓрӹмӓшдон 2.200 мӹльионашым шӓрӹмӹ. Государствы бӱджэтнӓшкӹ 7,6% оксажымок ти ӓрӹмӓш донтӹ ин ситӓрэн пумы. Ти ӓрӹмӓш оксадон шукы фабриквлӓм, заводвлӓм, машинӓ трактыр станцивлӓм моло стройымы.

Тэнэшӹ у ӓрӹмӓш 3200 мӹльионашым лыкмы. Государствы бӱджэтнӓн 10 пайышты ик пайжым тидӹ пуа лиэш. Ти окса гӹцок мэстный бӱджэтвлӓшкӹ пумы лиэш: солавлӓштӹ—50%, алавлӓштӹ—15%. Ти ӓрӹмӓш имэштӹ лыкмы ӓрӹмӓш ганьок ылэш, лу и мычкы цилӓ облигацивлӓок мадын нӓлшӓшлык ылыт.

Социализм стройымаш пӓшӓнӓ йӹлэ кэжӹ манын, пӹтӓриш вӹц и план пӓшӓнӓ тэнэ кэрэк ма-дӓ ӹштэн шоктымы лиштӹ манын, тэнэшӹ ӓрӹмӓшӹм мӓлӓнӓ йӹлэ, пыт шӓрэн колташ кэлэш. Алавлӓштӹ 10-20 кэчӓш срокышток ӓрӹмӓшӹм шӓрэн шоктымыла; солавлӓштӹжӹ—ик тӹлзӹштӹ. Ровочыйвлӓ, служышвлӓ кым ӓрньӓш пӓшӓ тӓрӹштӹм ти ӓрӹмӓшӹшкӹ пушашлык ылыт. Колхозньыквлӓ—20-25 тӓңгӓм. Колхозышкы пырыдымы нэзэр, срэдньӓквлӓжӹ, иктӹ кодтэок, колхозньыквлӓм анжэн, сылышашлык ылыт, сэмньӓ йӹдэ 40-50 тӓңгӓшӹм сылышты.

Тэнэшӹ ӓрӹмӓшӹм сылымаш пиш пыт кэӓ. Кӹзӹт йактэ кок мӹльиарды утлаашым сылымы. Москвашты ийунь 16-шы кэчэшок ӓрӹмӓш сылымаш планым утыдон ситӓрэнӹт. Нӹнӹм анжэн, мол алавлӓат ӓрӹмӓш пӓшӓм пыт ӹштӓт.

Кырык мары районнам нӓлшӓш гӹнь, ӓрӹмӓшӹм шӓрӹмӓш пӓшӓ ньималан йӓрыдымылаок худан кэӓ. Маробластьыштынӓжы лач сэк пачэш кэшӹжок ылына. Айыртэмӹнжок, солавлӓштӹ пӓшӓ лыскыдын кэӓ. Тидӹ ньималан йӓрыдымаш пӓшӓ ылэш. Социализмӹм тэнгэ ак стройэп. Ти пӓшӓм большэвиквлӓлӓ пыт гӹцӓт пыт кычаш кэлэш. Тӹнӓм вэлэ партьы видӹмӓн социализм стройымаш пӓшӓнӓм йӹлэ ӹштэн шоктэнӓ.

Ӓрӹмӓш шӓрӹмӓш пыт кэжӹ манын, труйыш халыкым ӓрӹмӓш гишӓн ыңгылдараш кэлэш. Ти пӓшӓ гӹнь Кырык мары районыштына лыскыдын кэӓ. Комсодвлӓ амалат. Иктӹ-вэсӹштӹ лошты тӓңгӓштӓрӹмӓш

— Пайэнӓм,—манам, ӹшкэжӹ йӹрэм вэлэ.

Пайымэм пӓлӓш цацышвлӓ шукы улы. Иктӹлӓнӓт ам кэлэсӹ.

Колхозышты ылшы ӓвӓмлӓн ышкалым нӓлӹн пуэнӓмӓт, солаштынаат мӹнь гишӓнэм мам-шон попат.

— Шолыштэш, лапкам крава,—манытˑ.

Ӹлӹм квартирӹштэм, кок гӓнӓк тама, обыскым ӹштэнӹт. Лапка гӹц сакырым, ош лашашым моло ам намал вӓл манын, обыскым ӹштӓтӓт, ньимамат мотэок торцынэм кэӓт...

Мӹнь йукымат ам лык. Попыштыш. Ӹжӓл гыцэ.

Попаш, ӓльӓклӓш вэлэ агыл, сирӓшӓт мӹнь гишӓнэм кышкы-шон мам кэлэш шукы сирэнӹт. Тагачы мӹньӹм Мэсткомышкы шӱдэн колтэнӹт.

— Ӹндэ мам вӓл ӹштӓт?—манын шаналтышым. Ӹшкэжӹ гӹнь ньимат ам лӱд.

Мэстком прэдсэдатыл анзылны мӹньӹ шалгэм. Стӧл лоштыжы тамам сирӹш-сирӹшӓт, тидӹ мӹньӹм йадышташ тӹнӓльӹ:

— Тӹлзӹштӹ мазарым плучайэт?—манэш.

— Кӓндӓкшлум,—манам.

— Квартир тӓрӹм мазарым тӱлэт?

— Лум.

— Качмашэшэт мазарым пӹтӓрэт?

— Иктӓ вӹцлӹм.

Тӹлзӹ кыд-мычаш цилӓ расходэмок шотлэн нӓльӓт, шӱдӹ тӓнӓӓт утла погыныш. Вӹлӓнэм чимӹ хӓдӹрвлӓм эчэ шотлымы агыл. Сэдӹ гишӓнок мӹньӹм йадышт шӹнзӹшӹ эдэмӓт цӱдэйӓ.

— Кышты, манэш, тинӓр оксам моат?

Ик мазар йукымат шӹм лык шалгышым-шалгышымат:

— Мадын нӓлӹнӓм,—манам.

— Кынам?

— Тилошты.

— Шукым?

— Вӹц тӹжэмӹм.

Стӧл вӹлнӹш тьэльэфонжым банкын тьэльэфон дон уштарышат, мӹнь гишӓнэм цилӓ йадышт лӓктӓт, йадыштшы эдэмэм уташ ваштылэш. Тӹдӹм анжэн, мӹньӓт ваштылам.

Вӹц тӹжэм тӓнӓм мадын налӹнӓм манын, мӹньӹм ан" эн, йӓнгдӓм идӓ йӹлатары.

Мӹнь вэлэ агыл, цилӓнок, мӓ, займвлӓм сылышывлӓ, мадын нӓлӹнӓ. Ик облигациӓт мадыштымы, выигрышдымы укэ. Цилӓ облигациок мадын нӓлӹт...

Ма, ада ӹньӓнӹ?

Тӹвэш, гигантвлӓнӓм, фабрик, заводвлӓнӓм нӓлӹмӓдӓ. Нинӹ мавлӓ вара ылыт? Займ сылымына оксаэш ӹштӹмвлӓ ылыт. Совэт сойузыштыш труйыш халык сылымы займ облигацивлӓдон мадын нӓлмӹ выигрышвлӓ ылыт...

Вӹц тӹжэм тӓнӓшӹм агыл, шӱдӹ мӹльион тӓнӓшӹм мӓ мадын нӓлӹннӓ дӓ анзыкыжымат мадын нӓлӹнӓ...

Анжалымада йӓ:

Автозаводна улы.

Трактыр заводвлӓнӓ улы.

Кузньэцкостройна улы.

Дньэпростройна улы.

Улы!

Улы!

Улы!

Пишок шукы гигантвлӓнӓ улы.

Маробластьнам нӓлшӓш гӹньӓт, фабрик, заводвлӓ кушкыт, шӓрлӓт.

Тидӹвлӓ мавлӓ вара ылыт? Сылымы займ облигацивлӓэш мадын нӓлмӹ выигрышвлӓ нинӹ ылыт.

Кӱ сыла, цилӓн мадын нӓлӹнӹт.

Шадт Булат.

Кӹрэдӓлӹн кушкына.

(ударный бригадывлӓн мырӹшты).

Социализм вэрц
кӹрэдӓлӹн,
мӓ виӓнӹн кушкына,
Лэньин знамӹм
кӱш лӱлтӓлӹн—
комунизмӹш ванчэнӓ.

Совхоз,
колхоз—
ныр пӓшӓштӹ
анцылтэнок миэнӓ,
фабрик,
завод,
шахтывлӓштӹ
пӓшӓ тэмпӹм лӱлтэнӓ.

Мӓ ик ганьы,
кытку ганьы
пӓшӓм ушнэн ӹштэнӓ,
кӓп-кӹлнӓжӹ
вурсы ганьы,—
мӓ тышманым сӹнэнӓ!
(2 кӓнӓ).

Мӓнмӓн корнэш
торэш лишӹм
шӹрпӹн шин шӓлӓтэнӓ,
соты,
сусу
ӹлӹмӓшӹм
курым мычкэш лӹмлэнӓ!

Йыдын-кэчӹн
пӓшӓ лошты
анцыц кэшӹ ылына,
у пӓшӓштӹ
пачэш кодшым
мӓ паштэкнӓ шывшына!

Мӓ ик ганьы,
кыткы ганьы
пӓшӓм пыток кычэнӓ,
кид-йалнажы
вурсы ганьы,—
цилӓ пӓшӓм сӹнэнӓ!
(2 кӓнӓ).

Ньима гӹц ана шэклӓнӹ—
партьы
мӓнмӓм виктӓрӓ,
шукы нэлӹм
сӹнэн лӓкмӹ,—
анцыкыжат кэрдӹнӓ!

Мӓнмӓн пӓшӓ—
лӹмлӹ труйва,
цэштӓн,
патыр ылмашна!
Кӱ ти пӓшӓм
кӹрӓш цаца,—
тидӹ мӓнмӓн тышманна!

Мӓ ик ганьы,
кыткы ганьы
пӓшӓм пыток кычэнӓ,
кид-йалнажы
вурсы ганьы,—
цилӓ пӓшӓм сӹнэнӓ!
(2 кӓнӓ).

Социализм вэрц
кӹрэдӓлӹн,
мӓ виӓнӹн
кушкына,
Лэньин знамӹм
кӱш лӱлтӓлӹн—
комунизмӹш ванчэнӓ!

Совхоз,
колхоз—
ныр пӓшӓштӹ
анцылтэнок миэнӓ,
фабрик,
завод,
шахтывлӓштӹ
пӓшӓ тэмпӹм лӱлтэнӓ!

Мӓ ик ганьы,
кыткы ганьы
пӓшӓм ушнэн ӹштэнӓ,
кӓп-кӹлнӓжӹ
вурсы ганьы,—
мӓ тышманым сӹнэнӓ!
(2 кӓнӓ).

4-шӹ Ийуль, 32 и.

Ильаков Ник.

Бригады дон тӓнгӓштӓрэн.

(шайыштмаш)

Кого Иван, колхозньыквлӓн погынымашышты ӹшкэ бригады члэнвлӓжӹ вӹкӹ анчал шӹндӹшӓт, ваштыл колтыш, шим кого пандашыжы ло гӹц ош пӱвлӓжӹ вэлэ цыл-цол кайын колтэвӹ.

— Ну, тӓнгвлӓ!—манэш,—кэрэк ма-дӓ пыт кычэнӓ. Саньукын бригадым эртӓрӓш кэлэш. Тӹнгэ вэт, Саньук, ӧй?

Саньукшы тӹшӓкэн ваштыл колтыш. Кидӹштӹш тавӓк мэшӓкшӹм роалтыш, йалаш кӹшӓнӹшкӹжӹ цикӓльат, Кого Иваным кидшӹ гӹц роалтыш дӓ мыскыла,—манэш:

— Ужына йӓ, ужына. Кӱн бригады йори йажон ровотайа. Атуж ма, мӹньӹн маханЬ цаклака ӹрвэзӹвлӓ шалгат. Тэвэ, Микитӓ тьотьмат махым ак пу,—манын, пӹрэньӓ вӹлнӹ тырупкам шывшын шӹнцӹшӹ шонгы Микитӓ колхозньик вӹлкӹ парньажым виктӓлтэн, 2-шы бригады вуйлалтышы комсомолэц Саньукэт, шутьа ӹштӹмӹлӓ попа.

— Апуси, толма йӓ! мам ӧрдӹштӹ шалгэт?—манын Кого Иван 3-шы ӹдӹрӓмӓш бригады вуйлалтышым сӹгӹрӓл нӓкьӹ.

Апусиӓт, ӹдӹрӓмӓшвлӓ дорц карангат, Кого Иван докы кыргыж миш.

Бригады вуйлалтышывлӓ: Кого Иван, Санькы, Апуси вӓш-вӓш шагалыныт. Погынымашышты ылшы цилӓ колхозньыквлӓжок кымыньышты йӹр погынэн шагальэвӹ, попымыштым колыштыт.

Кого Иван, Саньук дон Апусин кидӹштӹм кычышдӓ:

— Ну, комсомолкывлӓ, давайда икӓнӓ ӹндэ лачокок ӹшкэ патырнам анчыктэнӓ. Мӹньӹ шонгы вуйэмдонок ик гӓнӓк тӓ донда кӓнгӓшэн анчэм,—манэш.

Колхозньыквлӓжӹ: Ха-ха,-ха! ваштыл колтэвӹ.

— Укэ! Укэ, тӹлӓнэт агыл. Тӹньӹ шонгы ылат, соиктон тӹньӹн бригадым ташкат,—маныт.

Кого Иван когоэшнэн колтыш. Шайылны йӹрэн шалгышы бригадыштыш чльэнвлӓжӹ вӹлкӹ анчальат:

— Ма, мӹньӹм ваштылаш мондагыцэ!—манэш дӓ колхоз вуйлалтышы Павлинлӓн:—Павлин! Ыржа тӹрэдӓш маньар кэчӹм пӓшӓ планэш тӓ шӹндэндӓ?—манын йады.

Павлинжӹ:

— Шӹм кэчӹм шӹндӹмӹ,—манэш.

— Ну! Мазар кэчӹштӹ пӹтӓрӓш лиэш манат?—Кого Иван 2-шы бригады вуйлалтышы Саньук гӹц йады.

Саньукшы, сары ӱпшӹм лапажыдон ньиӓлтӓльат:

— Кут кэчӹштӹ,—манэш.

Кого Иван шукат ӹш тумайы.

— Мӹнь, ӹшкэ бригадэшэм вацшы нормым вӹц кэчӹшток пӹтӓрӓш сӧрэм,—манэш.

— Мӹньӓт ӹшкэ бригадэмдон нормэм вӹц кэчӹшток пӹтӓрӓш сӧрэм,—манэш, Апуси сӹгӹрӓ.

Колхозньыквлӓ Саньукым шыркэдӓш тӹнгальэвӹ:

— Йӓ, Саньук! Сӓньук, нэушты слабо? Йӓл вӹц кэчӹшток пӹтӓрӓш сӧрӓт, тӹньжӹ кут кэчӹ манат,—маныт.

Саньук, сагажы йӹрэн шалгышы бригадыштышыжы Кӧрик вӹлкӹ анчальат:

— Кӧрик, ма манат? Ӓлӓй ик гӓнӓк ти кок бригадым вактын пуэнӓ, маньат,—Кого Иванын кидшӹм хыватьышдӓ пазарыштыш имньи мэновшиклӓок когон савэн шэльӹ:—Нӹл кэчӓк-пэлӓкӹштӹ ӹшкэ нормэм пӹтӓрэм,—маньы дӓ, Иван вӹлкӹ анчал шӹндӹш.

Кого Иванжы цылик йӹрӓлтӹшӓт:

— Мӹньӓт—манэш ньэ слабо Саньукын лапам пждонг шэльӹ. Апусиӓт ӹш код. Кым бригады гэ. $4^1/_2$ пэлӓкӹштӹ ыржам тӹрэд пӹтӓрӓш лиэвӹ...

Колхозньыквлӓн погынымаш пӹтӹш, токышты шӓлӓнӓш тӹнгальэвӹ.

Санькы ӹшкэ бригадыжым ик вӹц минутэш кодылдалаш шӱдӹш. Пӹрэньӓ аравӹлӓн погынэн шӹнцэвӓт, бригады лошты, каждый колхозньык дон колхозньик лошты, кӓнгӓшӹмӓш гишӓн Саньук шайышташ тӹнгальӹ. манэш:

—Мäлäннä ӹндэ ӹшкэ вӹкӹнä нäлмӹ пäшäнäм вэрэмäштӹ ӹштэн шокташ кэлэш. Ӹшкӹмнӹм лачокок ударныкэш лыкмыла. Бригадыштына колхозньык дон колхозньык лоштат тäнгäштäрӹмäшӹм видäш кэлэш. Мӹнь ӹшкэжӹ тэнгэ шанэм: Каждыйлан изи участкывлäм пäлӹм ӹштэн пуаш, äльи кӹлтэ шотдон кäнгäшӹшäш кӹлтэн изи-когожым ужаш лиэш. Ти вэрэмäнок äнгä вӹлäн вуй ӹнжӹ код, качэствы йажо лижӹ. Иара маныда?—манын Саньукэт йады.

Шäйык Мико кӹньӹл шагальы дä:

— Тэнгэжӹ гӹнь пишок йажо—манэш. Тидӹдэ лачокшымат вӹкӹнä нäлмӹ пäшäнäм вэрэмäштӹ ӹштэн ана шокты.

Саньукын бригадыжы цилäнок ти шанымашым йарыктэвӹ. Пäшäм ӹшкэ бригады лоштат кäнгäшäш: Кӹлтэвлäм ик ганьывлäм ӹштäш, ыржа вуйым нырэш вилäш агыл, кӹлтэ шотым утыдон ситäрäш лиэвӹ.

* * *

Ирок жэрä йакшаргэн куза. Йонгата. Тӹрэдäш пиш ашна.

Кого Иван, вуйжымат ак лÿктäл тӹрэдэш, талаша. Ныр кäтäшток Санькын бригадыжы шалга. Ти бригадыжым анчашат йажо, пиш ашнадарэн тӹрэдмӹлä чучыт. Цилäн иктöр талашэн тӹрэдӹт.

Апусин бригадыжат махым ак пу. Кормыжыштым вэлэ кÿшкӹлä лÿлтäллÿлтäл колтат, талашат.

Кого Иванжым гӹнь, попашат укэ, лач машинäлä вэлэ чучэш, вактэш. Кэчӹвäл йактэ тэнгэ талашэн тӹрэдмӹкӹштӹ, ик цäшэш качкаш шӹнцэвӹ.

Кого Иван, качкын тэмӹкӹжӹ, трупкажым лыктат, сэмосадкышым шӹшкӹн шӹндӹш дä тӹрэдмӹ кымэдэмвлäм висäш кэш. Кым бригадымат висэн сäрнӹшäт, öрӹн колтэн:

— Ма, мӹньӹн бригадэмжӹн утлахудаш, иктӹн гӹцäт чӹдӹ тӹрэдмӹ,—манэш. Бригады чльэнвлäжӹ доконмишäт:— Ак йары, шÿмбэлкäвлä, пытырак кычыдок, ӹшкӹмдäм идä вэштылты,—манэш.

Ик кэчӹ тӹрэдэвӹ, вэс кэчӹ, Кого Иванын бригадыжы тама со пачэш кодэш. Иван шӹдэшкäш тӹнгäльӹ. Сарлажым кӹлтэ аражы вӹлкӹ пиштӹш дä Саньук доконы ашкэд миш, кӹньэр вурдыжым вэлэ кäргäлтэн шӹндэн, тыгыржым йолток колталтэн.

Толмыжы сэмӹньок:

— Мам вара Санькы ӹштӹмӹлä? Пäшäэм тама ак виäнӹ, ӹшкэжӹ пиш пыт ровотайэм ылнэжӹ,—манэш.

Саньукшы, цылик йӹрäлтӹш дä:

— Ӹшкэтэт кэрэк талашы, ньимамат ӹштэн ат кэрдт. Цилäн пыт кычэн, талашэн ровотайэн вэлэ, пäшäэт ашнэн кэрдэш. Кӹзӹток бригады лоштэт, эчэ пасна чльэнвлä лоштат, учотым видӹмӹлä дä итӹрäн ӹштӹмӹжӹмäт анчалмыла,—манэш.

Кого Иван кӹшäнжӹ гӹц тавак мэшäкшӹм лыкты, парньа кытäш цигäркäм пӹтӹрэн шӹндӹш дä лач кӹртньи камака тырувагӹцок шӹкшӹжӹм лыктын колта машанэт.

Шалгыш-шалгыш дä: Бригадыштыжы тӹрэд шалгышы Хилипӹм парньажыдон Кого Иван Санькылан анчыкта.

— Анчал доко! Анчал, кыцэлäн талаша,—манэш.

Саньукшат тӹшкӹлä анчальат:

— Тоты. Тэвэ тэхэнь йалахайвлäжӹм пасна учот видӹмäшдон вэлэ йамдаш лиэш,—манэш.

Иван дон Саньукын попэн шалгымашышкышты Апуси кыргыж тольы.

Ровочыйвлäлäн тавак шывшашышты жэп шонат, Саньук сӹгӹрäл колтыш:

— 2-айа бригада, кури-и-иты!—манэш.

Кого Иванжы, кӹжгӹ кого йукшыдон:

— 1-айа, бригада, курить!,—манэш. Кымшы бригадат кäнäш шӹнцӹ. Тавак шывшмы лошток, Кого Иван бригадыжылан бригады лоштыш тäнгäштäрӹмäш гишäн шайышташ, ынгылдараш тӹнгäльӹ.

Иргодэш Кого Иванын бригадат Санькын бригадылаок ровотайаш тӹнгäльäт, пäшä ӹштӹмäшӹштäт Санькын нäрок, эчэ утыдон погынэн...

* * *

Ыржа тӹрэд пӹтӹмӹкӹ, колхоз вуйлалтышы Павлин цилä бригадын пäшä шотым нäльӹ.

Саньукын бригады иктӹн гӹцӓт анцыцын ӹшкэ пӓшӓжӹм эртӓрэн, 4½ кэчӓт шотэ.

Апусин брикады тӹрӹс нӹл кэчӹ дӓ пэлӹ вэрэмӓм эртӓрэн.

Кого Иванын бригадыжы 4¾ кэчӹ пӓшӓлэн.

Ӹшкэтӹн анчымаштыжы кым бригадыштат сэк шукыжымок Кого Иван роботайэн.

Ыржа тӹрэд пӹтӹмӹкӹ, цилӓ ныр пӓшӓ пӹтӹмэш пӓшӓлӓш, бригадывлӓштӹм йажонок цаткыдэмдэн кальэн шоктэвӹ.

Тэвэш, шамак толшэш, тури лыкмашым моло нӓлшӓш. Кого масак шагалы. Кого Иванын бригадын пӓшӓжӹ утлаок ашнаш тӹнгӓльы. Кольмывлӓжӹм роколма сэскӓ йӹр каштал-каштал нӓлӹт. Лач тамахань шужэн шӹцшӹ эдэмвлӓ ньэмӹр пылошка гӹц савыладон талашэн качкыт машанэт.

Ныр пӓшӓм цымырымыкы, киндӹм кӹлӓтӹш оптымыкы, колхоз погынымашты бригадывлӓн пӓшӓштӹм анчэн лӓктэвӹ.

Кого Иван, ӹлӓлшӹ мары ылэш гӹньӓт, пиш вуйстыкла ылэш. Шутьам ӹштӓш йарата. Колхоз вуйлалтышы Павлин докы ашкэд миш дӓ:

— Ну, Павлин, кыцэ гӹньӓт мӹньӹн бригады шукы пӓшӓм ӹштӹмэш шотлай, пэл литӹр ӓрӓкӓм йӱктэм,— манэш.

Павлинжӹ:

— Тырлай, тырлай йӓ, анчэн лӓктӹнӓ, кӱн бригады пӓшӓм йажон ӹштэн,—манэш.

Колхозньыквлӓ ваштыл колтэвӹ.

Павлин, шот видӹм кого кӹньыгӓжӹм кычышат, попаш тӹнгӓльӹ. Манэш:

— Кого Иванын бригады иктӹн гӹцӓт шукы пӓшӓм ӹштэн, производственный план дон шӹндӹмӹ гӹц, 20 кэчӓшӹм пӓшӓжӹм анцылтэн. Саньук дон Апусин бригады 19 кэчӹ рӓдӹ анцылтэнӹт. Вэс статьанжы пӓшӓ кэчӹштӹм шэргэштӓрэнӹт, шачышым, цилӓ продукцижӹмок шулдэштӓрэнӹт,—манэш.

Кого Иван сусу пардон йӹрӓлтэн колтыш.

— Тэнгэжӹ гӹнь пиш йара,—манэш.

Пасна чльэнвлӓ лошты пӓшӓ ӹштӹмӓштӹш анцыц кэшӹвлӓм Павлин эчэ шотлэн миш.

Кого Иванын бригадышты, Кого Иванын ӹшкӹмжӹн пӓшӓ ӹштӹмӓшӹжӹ иктӹн гӹцӓт шукы лӓктӹн. Сэдӹндон колхоз Кого Иванлан 1 сицӹ тыгырым прэми шотэш пуэн.

Санькын бригадышты, сэк йажон пӓшӓ ӹштӹшӹ Микитӓ тьотьамат ик тыгыр дон прэмпруйэнӹт.

Апусин бригадыштыжы ӹшкӹмжӹмок йажон пӓшӓ видӹмӹжӹ гишӓн савыцым пуэнӹтдӓ алашкы тымэньӓш колтэнӹт.

* * *

Лач тӹнгэ ӹштӹмӓшӹжӹ, пӓшӓм ашындарымашыжы, тӓнгӓштӓрэн, бригады сэм дон пӓшӓ ӹштӹмӓштӹ вэлэ лин кэрдэш.

Сэдӹндон иктӹ кодтэок, цилӓ колхозок тӓнгӓштӓрэн, бригадыдон пӓшӓ ӹштӹмӓшкӹ ванчымыла.

Ӹшкэ колхозыштыш бригады чльэнвлӓ лошты, бригады дон бригады лошты дӓ колхоз дон колхоз лоштат тӓнгӓштӓрӹмӹлӓ.

Интэрнационал.

Кӹньӹл, шудалын согоньлымы,
Цилӓ шужыш цорх халык.
Орланыш ышна тыргыжалтын,
К(о)л(ы)мэш к(ӹ)рэдӓлӓш йамдӹ лин.
Цилӓ пӹзӹртӹл ӹлӹмӓшӹм
Важ гӹцӹнок пыргэдӹнӓ,
Ӹлӹмӓшнӓм мӓ ум ӹштэнӓ:
Кӱ чотэш ваутэ, вуй лиэш.

Тӹдӹ мӓнмӓн пӹтӓртӹш
Ик вэк ӹштӹм вырсы;
Интэрнационалдон
Эдэм йых тӓрвӓнӓ.

Кугижӓ патыржы, йымыжы,
Иктӓт мӓнмӓм ак ытарэп.
Ӹшкэ китнӓжӹдонок вэлэ
Ытаралтын мӓ кэрдӹнӓ.
Пӹзӹрньӹкӹм сӹмӹрэн шуаш,
Пурлыкнажым к(ӹ)рэдӓл нӓлӓш
Вацактам йӹлэ ӹлӹштӹдӓ,
Шокшы кӹртньидӓм таптыда.

Тыды мӓнмӓн пытӓртыш...
Сӓндӓлык вылныжы мӓ вэлэ,
Пӓшӓлыш кого армижы,
Мӱлӓндым кычышы ылына,
Вырйӱшывлӓ ньигынамат.

Пиволкывлӓм дӓ йардымашвлӓм
Хыдыртышэт рашкалта гынь,
Мӓлӓннӓ кэчы соты лиэш,
Кэчы айаржат валгалтэш.
Тыды мӓнмӓн пытӓртыш...

Учпэдгизын Кырык-Мары сэкции рэдкольэги чльэнвлӓ: Альэксэйэв, Шатров, Цвэтков, Смирэнский, Эпиндӓ Вэсэлов. Рэдактырлэныт.

Эпин сӓрэн.

Коминтэрн.

Заводвлӓ тӓрвӓн(ы)дӓ! Кылдэмдӓм кылдыдӓ.
Бырсышкы ашкэттӓ, ашкэттӓ, ашкэттӓ.
Пичӓлдӓм анчалда, лӱӓш йӓмдылдӓ.
Шагал прольэтари, к(ы)рэдӓлӓш тынӓл. (2 кӓнӓк)

Тьӱрмӓшты шынцэдӓ, орлыкым ужыда;
Тӹнэ гыньӓт, тӓнвлӓ, сагана ылыда...
Фашиствлӓн пушмы гыц ньимат ана-лӱт.
Сӓндӓлык йыр цилӓ тӓрвӓн(ы)мӓш шарлӓ. (2 кӓнӓк)

Коминтэрн ӱжмӓшкы вурсы гань кылдэмдон
Совэт влӓастьын знамӓ лывӓкыжы линӓ.
Иакшар фронтын мӓ кырэдӓлшы отрӓт
Ышкэ корнына гыц каран ана кэ. (2 кӓнӓк)

Тылгань лэньиньизм корнынам сотэмдӓ.
Капитал сымырӓш сӓндӓлыкнӓм лӱктӓ.
Пытӓртыш вырсышты кок класс к(ы)рэдӓлыт.
Мӓнмӓн шанымашна—совэт сӓндӓлык. (2 кӓнӓк)

Заводвлӓ, шагалда...

Эпин сӓрэн.

Кыртньи рэзэрвы лин миэн.

(Железными резервами).

1.

Кыртньи рэзэрвы лин миэн
Йырвӓш мӓ кушкынна.
Цуратат, линӓ анцылны—
Вырсыштат, пӓшӓштӓт.
Мӓжы-ырвэзы гвардьи вэт,
Сынгыдым ылына.
Мӓжы-ырвэзы гвардьи вэт
Пӓшӓзын, хрэсӓньын.

2.

Цилӓ тошты пыдыртымы,
Пӓшӓ дон ылэнӓ.
Цилӓ пӓшӓштыш лэлы влӓм
Пыт кычэн сынэнӓ.
Мӓжы-ырвэзы гвардьи вэт...

3.

Вырсы гыц мӓжы ана лӱт.
Пичӓлжы ротньана.
Цилӓ сӓндӓлык ырвэзым
Паштэкнӓ видэнӓ.
Мӓжы-ырвэзы гвардьи вэт...

Эпин сӓрэн.

Мӓнмӓм шинэштӹ ӹльӹ.

(Нас побить, побить хотели.)

1.

Мӓнмӓм шинэшток ыльы вэт,
Мӓнмӓм шиӓш цацэвӹ... Эх!
Мӓжӓт такэш шӹнӓ шӹнцӹ,
Тӹдӹм вэлэ вычышна.

2.

Китӓй халык гэньэралвлӓ
Пишок патырланат вэт... Эх!
Пӓшӓзӹвлӓн ӹлӹм вӓрӹш
Арышы гань шыналтыт.

3.

Большэвизӹм шӓрлӹм цэрӹм.
Пӹтӹнок йамдынэштӹ... Эх!
Тӹнэ гӹньӓт путайымышты
Кадыриэш шыралты.

4.

Мӓнмӓм шинэшток ыльы вэт,
Мӓнмӓм шиӓш цацэвӹ... Эх!
Мӓжӓт такэш шӹнӓ шӹнцӹ,
Тӹдӹм вэлэ вычышна.

5.

Лочкэн пушна, вактын пушна,
Кӱсӹм пӧрӹктэн пушна... Эх!
Цилӓ Чжан-влӓ-Сӱэлӓнвлӓ
Тӧрӧк тӹдӹм цаклэвӹ.

6.

Нотым йӹлэ сирӓлтэвӹ
Тырын лиӓш йадэвӹ... Эх!
Дальнэвостокыштыш пӓшӓм
Мастар ганьок ӹштӹшнӓ.

7.

Чжан-Суэ-лӓнвлӓ ваштарэш
Мӓжӹ пыток шагална... Эх!
Пӓшӓзӹ дон хрэсӓньвлӓлӓн
Цилӓ совэт тӓн ылэш.

8.

Мӓнмӓм шинэшток ыльы вэт,
Мӓнмӓм шиӓш цацэвӹ... Эх!
Мӓжӓт такэш шӹнӓ шӹнцӹ,
Тӹдӹм вэлэ вычышна.

Эпина сӓрэн.

Таҥыж шайылны

Таҥыж шайылны, кырык шайлны... Э-эх!
Мӹндӹр вӓрӹштӹ
Тойвыч йукэт шактэн колтыш 2к.
Вырсыш сӹгӹрӓ.

Шиэдӓлтэ ак ли вэкӓт... Э-эх!
Коклы и готшыла:
Совэт пӹсмӓнӹшкӹ толэш, 2 к.
Гэньэрал толэш.

Тидӹ сага бандьит полкэт... Э-эх!
Путка дон сӓрнӓт.
Стьэп вӹлнӹшӹ курмыжлаок
Нинӹ сӓрнӹлтӹт. 2 к.

Тышманнажым шукы шиннӓ... Э-эх!
Пӱлӓ шиннӓ йӓ.
Пӹсмӓннӓ гӹц бандывлӓжӹм
Лыпшэн колтэнӓ. 2 к.

Совэт сӓндӓлӹкнӓм кычэн.. Э-эх!
Пӓшӓнӓм кычэн,
Вулны шолэм вашток каштын
Кӹрэдӓлӹнӓ.

Тӹвэ, колат-пӹч йук шакта... Э-эх!
Вырсыш сӹгӹрӓ.
Таҥыж шайлны, кырык шайлны,
Мӹндӹр вӓрӹштӹ.

Эпин сӓрэн

В. Патыр.

НЭЗЭР

(Повэсть. Пакылажы).

IV-шы глава. Шӹлшӹвлӓ.

Граждан вырсы тӹҥӓлмӹ годшэн кок и шоэш. Пайан капитальиствлӓ икараш лин, цилӓ вэцӹн мӓнмӓм пӹзӹртэн колтынэштӹ. Ровочый дон хрэсӓньвлӓ гӹц властым шывшын нӓлӹн, ти властьэш шӹцнэштӓт, капиталиствлӓ пэрвишӹлӓок вӹрӹм йӱнэштӹ. Сӓндӓлӹк вӹлнӹш социализӹм сэмӓн пӹтӓрлиш госдарствам тэмдэн колтынэштӹ. Цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹш капиталиствлӓ; ик ышын лин, Совэт сӓндӓлӹкӹм мӹлӓндӹ вӹлӓнӓт ӹнэштӹ кодэп. Йытпэл вэлӹм нӓлшӓш. Тиштӓкэн мӓ вӹлкӹнӓ Англьичӓнвлӓ вырсыдон толыт, Сибирь вэцӹнлӓ—Колчак, Украинӹш-

тӹ—ньэмӹцвлӓ, Кавказыштат--Англичӓнвлӓ, Враҥэль, Иудэнич, Краснов, Альэксэйэв гэньэралвлӓ. Цилӓштымок сирэн шокташыжат ак ли. Тылэц пасна, сӓндӓлӹк кӧргӹштӹнӓш кулаквлӓн востаньывлӓ кэӓт.—Нинӹ цилӓн Совэт ваштарэш ылыт, социальизӹм ваштарэш.

Коммуньист партьы видӹмӹдон ровочый дон хрэсӓньвлӓ нинӹвлӓ дон пыт кӹрэдӓлӹт. Ӱштӹшты, прамой выргэмдэок, шужыш мӹшкӹрдон, прамой качкын-качтэок, пичал ӓдӹрӓт прамой укэдонок, вырсэдӓлӓш, шидӓлӓшӓт шукӹжок тымэньтэлӹт гӹньӓт, йажон чиэн шӹндӹшӹвлӓм, тэмшӹвлӓм, йажо пичӓлӓн, лӱлмӹ ӓдӹрӓн капитальиствлӓн ош армивлӓмок сӹнэн миӓт.

Малын тэнгэ? Ти гишӓн арми гӹц Карп ӹзӹм ӓтьӓмлӓн тэҥэ сирэн:

„Шэргӓкӓн ӓтьи! Эчэ ик сирӹмӓшӹм сирэн колташ шаналтышым. Миэн тӓ шоэш, тӓ агэш. Сӓндӓлӹкнӓ тыр ылгэцы, миэн шонэжӹ. Сӓндӓлӹкнӓ тыр агыл. Класс ло кӹрэдӓлмӓш пиш когон кэӓ. Солана труйышывлӓлӓн цилӓлӓнӹштӹ шӓлӓм кэлэсӹ. Царицӹн гӹц колтымэм годшэн пиш шукы вэрэмӓ эртэн. Тӹнӓмшэн мӹнь гӹцэм ньимагань увэрӹмӓт колтэлат. Ӹлӹмӓшӓт пиш когон ваштaлтын. Мӹнь Красный гвардьы отрӓдэш Царицӹн ровочыйвлӓ сага сирӹктӹмэм годшэн, ма сӓндӓлӹкӹм ужынам. Магань вӓрвлӓштӹ ылтэлам. Магань гэньэрал-кэлтӹмӓшвлӓ дон кӹрэдӓл анчыдэлам. Шукы ужалтын, шукы колалтын. Сӓндӓлӹкнӓштӹш ӹлӹмӓшӹмӓт шукы пӓлэнӓм. Вӹлнэм, сагаэм ти жэп годшэн пичалдон маузэрэм вэлэ ньигынамат ваштaлтэ. Магань выргэмӹм читэлам. Шиньэльӹм, тужуркым, пинчӓкӹмӓт намалаштынам. Йыдал йала, кӓнгӹжӹм мижгэм дон тэлӹм, ӱштӹшты, вотьинкӹ йала. Отрӓдвлӓ гӹц отрӓдвлӓшкӹ, вӓр гӹц вӓрӹшкӹ со кашмыла. Со ошывлӓм шимӹлӓ. Донбассышты, Хазан лӹвӓлнӹ, Украинӹ мычкы, Орэнбургышты, Уфашты моло йӹрвӓш шонам. Йужнам качкаш укэ. Кок кэчӹ, кым кэчӹ качтэ ӹлӹмӹлӓ. Ӱштӹ. Мардэжӓн. Йожан. Тӹнгэ гӹньӓт, мӓ ана цакнӹ, мӓ пӓлэннӓ ма вэрц кӹрэдӓлӹнӓ. Буржуй йыхвлӓ кэрэк кыцэ путайылыт гӹньӓт, мӓнмӓм сӹнгэн ак кэртэп. Мӓнмӓм Коммуньист партьы видӓ. Мӓ, ровочый дон хрэсӓньвлӓ, ик ышын ылына. Мӓ заводэшӓт, фабрикэшӓт, мӱлӓндэшӓт ӹшкэ хоза ылына,

Нӓлшӓш тэвэ мӓнмӓн отрӓднӓм, тиштӹ: суасла мары, тадар, руш, латыш, ньэмӹц, йэврэйвлӓ улы —нинӹ цилӓ труйышывлӓ ылыт, нинӹ цилӓн икышын. Начальникнӓвлӓӓт ровочый дон хрэсӓньвлӓ ылыт. Помэшӹквлӓ, фабрикантвлӓ мӓ волкыштына укэ ылыт.

Мӹнь сагаэмшӹ тӓнгэмвлӓм цилӓ вэцок пӹзӹртэнӹт, руш буржуйвлӓӓт ӹшкӹмӹштӹн буржуйвлӓштӓт. Дӓ нинӹ цилӓн кӹзӹт ик эдэм ганьы буржуйвлӓ ваштарэш кӹрэдӓлӹт. Вурс ганьы комуньист партьы видӹмӹдон мӓ соиктоκ сӹнгэнӓ. Мӓнмӓн цилӓ пӓшӓнӓм Лэньин тымда, виктӓрӓ.

Шукы сирэм манын ӓтьи ит вырсы. Ӓньӓт ти унэш сирӓшӓт йӓрсӓш ак ли лиэш.

Мӓнмӓн отрӓдӹштӹнӓ Крим гӹц шӹлшӹ тадар иктӹт улы. Тидӹ тӹшэц шукэрдӹ агыл шӹлӹн. Тидӹ Кримыштыш ӹлӹмӓш гишӓн пиш шукы кытыра. Кримышты ровочый дон хрэсӓньвлӓ Враҥэль ваштарэш когон кӹрэдӓлӹт. Пиш кого пӓшӓжӹмок Коммуниствлӓ дон комсомольэцвлӓ видӓт—манэш. Симфэропольыштыш комсомол организациштӹ тэгэнь пӓшӓ ылмым, тадар шайыштэш.

—Симфэропыль ала комсомол органьизаци пиш когон силан ылын. Пӓшӓм йывырт видэнӹт гӹньӓт, польицӹвлӓ гӹц йывырток, йой комсомольэцвлӓ пичӓл кычылшывлӓм, гранат кӹшкӹлшывлӓм шӱдӹмӓт утла йӓмдӹлэнӹт. Пӓшӓ ӹштӹм лошты нинӹ лошкы провакатыр пырэн. Иканӓк, вадэш, комсомол йӓчэйкӹн погынымашкы польицы-

влӓ, Враҥыльын контрразвэдчӹквлӓ пырэн шагалыт. 14 комсольэцӹм кычэн арэстуйэн шӹндӓт. Тьӱрмӓшкӹ шӹндӹмӹкӹ, комсомольэцвлӓм кым ӓрньӓ мутьэнӹт. Коммуньист дон комсомольыцвлӓн адрэсӹм нинӹ гӹц кӹчэнӹт. Комсомольыцвлӓ иктӹн лӹмӹмӓт, иктӹн адрэсӹмӓт кэлэсӹдэлӹт. Н и н ӹ м пушташ т ӹ н ӓ л н ӹ т гӹньат, йукымат лыктэлыт. Сут лин. 10 эдэмӹм сӓкӓлтӓш. 4 эдэмӹм курымэш катыргэш суйэнӹт. Тьэльэграф штолмэш комсомольэцвлӓм сӓкэнӹтӓт, кым кэчӹ кэчӹктэнӹт...

Тэвэ, ужат, ӓтьи, буржуйвлӓ мӓнмӓм кыцэ ӹнэштӹ ужэп. Мӓнмӓм нинӹ сӹнгӹмӹкӹ, пэл халыкшымок, лӱэн, сӓкӓлтэн пӹтӓрӹнэштӹ. Буржуйвлӓ ваштарэш, пайанвлӓ ваштарэш, йакшар арми йӓҥ вашт, вӹр, лу вашт шӹдэшкэн кӹрэдӓлэш. Сӹнгӓ.

Ну, кӹзӹтэш, ӓтьи, цэвэр. Тилэц шукы кӹзӹтэш ам сирӹ.

Йаратым эргӹц КАРП.

Сирӹмӓшӹм ит сирӹ, тагышты линӓ, пӓлӓш ак ли.

Донбас. Н-ски Чрэзвычайный отрӓд. Крэматорски станци.“

Октьавр 2-шы кэчӹ 1919 и.

Ӓтьӓм Карпын ти сирмӓшӹм пиш пэрэгӓ.

— Мӹньӹнӓт эргӹм, йӓл ганьок, пайанвлӓ ваштарэш кӹрэдӓл кэрдэш, мӹнь пиш сусу ылам,—манын со ӓвӓмлӓн попа.

Авӓмжӹ:

— Эх, коли, токына молат толмыжы ак шо вӓл? Тыгыр йалашвлӓштӹ моло шимӹдон, тиӓнвлӓ донок каштыт вӓл?—манэш.

— Тонына ӹлэн ньимат ӹштӓш ак ли. Тыгыр-йалаш гишӓн мӓнмӓн вэлэ агыл, йӓлӓт каштыт. Вэрэмӓ шоэшӓт, ош тыгыр-йалаштонат кашташ тӹнгӓлнӓ,—манын ӓтьӓм попа.

* * *

Пайан эдэм ӹрвӹж гань йой ылэш. Ӹшкэ каваштыжым пэрэгӓш тагыцэӓт сӓрнӓл лӓктэш. Кэрэк кынамат йӓлӹм алталаш вэлэ путайа. Дӓ ньигынамат нэзэрвлӓм ужын ак кэрдт. Нэзэрвлӓ вӹлӓн лиӓш цацат гӹнь, нинӹлӓн пайан йыхвлӓ пӓшӓштӹм ӹштӓш тагыцэӓт тормыжлаш цацат, ӓптӹртӹлӹг. Нэзэрвлӓм шырал шуаш манын понгыштышты топылот кӹзӹм кандышмылаок чучыт.

Ондрикӓн Иваным нӓлшӓш. Тэвэ тидӹ пиш йой ылэшӓт, Совэт власть гӹньӓт, йӧнӹм мон. Ӹшкӹмжӹм спэциальистэш шотлыктэн, Ӓвӓ сир кырык торан шӱ йылатымы дон смольы йоктарымы заводым лыктын. Халашты тамахань химотдьэлӹштӹ смольы падым, падэш кӧшӧльвлӓм, дӓ молы кэрӓл ӓдӹрӹмӓт плучайэн. Ровотньыквлӓм тӓрлӹм йарэлӓ, Ӓвӓсир кырык лӹвӓлӓн изи заводым ӹштӹш. Льэсӹмӓт казнаок пуэн, шӹжӹ гач ровотньыквлӓштӹ дон, (ровотньыквлӓштӹм формальны анчэн Ондрикӓн Иванын манаш ак ли, тидӹ химотдьэл окса дон тӓрлэн ровотайыкта, тӹшэц плучайымы оксажым вэлэ нинӹлӓн пэлжӹмӓт ак пу), смольы йоктэраш таҥатавлӓм лыктын, пувлӓмӓт олташ йӓмдӹлэн.

Ондрикӓн Иванлан йӧн мотэжӹ ӹлаш ак ли ӹшкӓлӓ. Солаштына Комитьэт бэдноты вуйлалтышы Иван Льӹксэ вӹлкӹ Ондрикӓн Иван пиш когон шӹдэшкэн, тидӹ видӹмӹ дон нэзэрвлӓлӓн Совэт власть лимӹ годшэн Ондрикӓн Иванлан киндӹмӓт пуктэнӹт, кым ышкалым нэзэрвлӓлӓн пуэнӹт. Контрибуцимӓт тӱлэн ньэрат лин. Шӹдэшкӓшӹжӹ вӓржӹ улы ӹшӹкӓлӓ. Совэт власть сӓрнӓлт кэмӹкӹ, Ондрикӓн Иван пӹтӓрлиок Иван Льӹксэм пуштын шунэжӹ ылнэжӹ, вара—йӓлвлӓм. Кэчӹнь ӓмалымаштыжат со Совэт власть пӹтӹмӹм ышышты жы тидӹ выча.

— Кынам вӓл ошывлӓ толыт?—манын соок тумайа.

1918 ин, шӹжӹм, Чэхвлӓ Хазаным нӓлӓш тӹнгӓлмӹкӹ, Ондрикӓн Иван пиш кнгон сусу лин ылы. Чэхвлӓм Йакшар армиок сӹнгӹш. Ондрикӓн Иван эчэ вуйым сӓкӓлтэн колтыш.

— Эх, Совэт власть сӓрнӓл кэмӹкӹ, ти сволычвлӓлӓн анчыктынэм ылнэжӹ! Ондрикӓн Иваным тӹнӓм вара пӓлӹнэдӓ ылнэжӹ,—манын со шана.

Совэт власть кэчӹнь пингӹдэмэш вэлэ, сӓрнӓлӓш аккат шаны. Йакшар армиӓт ошывлӓм соок сӹнгӓ. Солашты труйышывлӓ Йакшар армилӓн

пиш когон палшат. Нэзэрвлä, покшал хрэсäньвлä остатка вольыкыштым, тыгыр-йалашыштым дä молы äдӹрвлäмäт пуат.

— Йакшар арми пайан йыхвлäм кыцäт сӹнгӹжӹ... Помэшӹк, фабрикант, кугижä большы ӹнчӹ тол,— манын труйышы хрэсäньвлä шанат.

Ондрикäн Иван гань пайан эдэмвлäн ышышты вэсӹ:

— Совэт властьым кöргӹ гӹц пыдырташ, шäлäташ, нӹнӹм Совэт власть сэмӹнь вашталташ.

Пайан йыхввлä, кулаквлä, кулак мырызывлä, попвлä палшымыдоны Совэт властьлан шукы эксӹкӹм ӹштэнӹт.

...Шӹжӹ. Йыл шӹнцӹн шоктыдэ. 1920 и Ондрикäн Иван смольы заводышты смольым йоктара. Шӱм йылата. Мӹнь ровотньыкышты ӹлэм. Смольы йоктарымы заводыштэт пиш шукы пäшä. Мӹнь сагаэм Йӱксäр ӹрвэзӹ Порфильӹ улы. Ирок, кэчӹ лäкмӹ годымок, коктын кӹньӹлӹнääт, кэчӹ мычкы со йал вӹлнок. Кого царкэмвлäм, шишкэмäнвлäм, кöшöль тӹрэш шагалташ пилӹмӹлä. Шэлӹшмӹлä. Тӹлэц пасна, пиш когон нэлӹ пäшäжок важэрäн, шишкэмäн тангатавлäм шэлӹштмäш ылэш. Мышкынды ара ганьвлäэш нинӹм шэлӹшмӹлä. Ак шэлэп. Шит кытэш пӹчкэдӹмӹлä. Кого ӱшдон ишкӹм шиäш тӹнгäлäт дä, ишкӹ тӹргэштэн вэлэ лäктэш.

— Ма, тидӹ пäшä гыцэ, ныстойашый катыргы!— Порфильиэм шӹдэшкэн попа.

— Катыргыжы ма лиэш? манын йадам.

— Ам пäлӹ. Пиш когон нэлӹ пäшäм со катыргы маныт доко. Ти пäшäм когораквлäлäнäт ӹштäш ситä, мäлäннä, ӹрвэзӹвлäлäн, тэгэнь кого пäшäм кэлтӹмäш ӹштӹктä!—манын Порфльи попа.

Йужнам йангылэн шӹнцӹнäät, кäнäлтäш шӹнцӹнä. Ондрикäн Иван мäнмäм ужын колтаат:

— Ма вара? ой-ой! йангылэндäät? ровотайаш кэлэш, шишкэмӹм ситäрӹмӹлä,—попа.

Мä эчэ ровотайымыла. Ондрикäн Иван ӹшкэжӹ пäшäм ак ӹштӹ ганьок, суткаш йужнам ик гäнä, йужнам кок гäнä смольы пäт гӹц кöшöльӹм йастäрä. Смольым вӹд гӹц итӹрäйä.

Пу пилымы гӹц пасна, мäлäннä ӱкшӹш шӱм йäм гӹц лыктын, кульышкы оптымыла. Ти пäшäжӹ гӹнь эчэ ньима гӹцäт худа. Шӱ оптым годым шимэм шӹцмӹлä, шӱ пыракшы логэрӹшкӹ, нэрӹшкӹ йӹрвäш пыра. Шӱвлäм оптэн пӹтäрӹмӹкӹ, Порфильи дон коктын ӹшкэжäт ньэгр ганьывлä лин шӹцмӹлä. Шӹргӹштӹнä пӱ дон шӹнцä ошы вэлэ кайэш, молжы цилä шимӹ ылына.

— Порфиль, лач чорт ганьок шимӹ ылат—манам дä ӹшкэжӹ ваштылам.

— Чортшы ма, шимӹ гыцэ? Мäнмäн хоза чортна ошок каштэшӹш!— манын Порфильӹ мӹлäм попа.

Пäшä пиш когон шукы. Нэлӹ тӹкнä гӹньäт, тӱнӹ, вольашты мä ровотайэннä. Шӹргӹ тӹрӹштӹ. Эдэм трапавлä иктäт ак кашэп. Шӹргӹ вэлэ. Кож, йäктӹ пыш.

Ондрикäн Иванна кэчэш кым гäнä мäнмäм пукша: ирок, кӹньӹлäтäт, ик лаштык сыкыр дон шокшы вӹд чäй вäрэш, ломбым, äль ӹнгӹж пандым шолтэн шӹндä, сакыртэок. Кэчӹвäлӹм смольы пат камакаэш ырым роколма, вадэш роколма. Кэчӹньок тэнгэлä.

Смольы завод сагаок изи зимицäм ӹштӹмӹ, окньадымы, кöргӹштӹжӹ сэдӹрäжäт укэ. Нар вэлэ, нар вӹлнӹжӹ шуды. Шуды лошкы, йал ырдыдэок, выргэмдонок йангылыш монгыр дон пырэн вазатат, мамык тӱшäк, мамык кӹпцӹк гӹцäт йажола чучэш. Ом пӹтӹмэшкӹ вэлэ ньигынамат амалаш ак ли. Ирок:

— Чäй кӱн, кӹньӹлäш кэлэш,— манын Ондрикäн Иван со сӹгӹрä.

Ирок кӹньӹлäтäт, монгыр кыткы шӱнгäштӹ амалымылаок лӹгӹштä. Тупышты, äрдӹштӹ, йал вургышты йӹрвäш шуршывлä кыдалыштыт. Нарыштыш шудыжы завод ӹштӹмӹ годшэнäт вашталтымы агыл. Вашталтышаш ылнэжӹ, шудыжы ти лишнӹ укэ.

Ровотайаш шагалнаат:

— Мӹньӹн йал вургышты шуршыжат таракан ганьок ӹндэ кушкын шон вэкäт, йыдал кэрэмӹм цактыдын йалштэнäмäт, ванчэнäт кэн ак кэрт—манын ваштылта.

— Эдэм ганьы кого шуршы лимӹкӹ, тӹвэ тӹ кого йактӹ гач төргэштэн кэрдэш вэт—манын мӹнь вäштылам.

— Цилä эдэмвлäштӹмäт тӹнäм шуршок качкын пӹтäрӹнэжӹ—лучи тэгэнь кого шуршыжы ӹнчäт ли—Порфильӹ попа.

— Момоца пыраш моло Каразоранышкырак хоть колта вäл?—манам. Токына моло хоть кэäш кӹзӹт ак ли, шукэш агыл, ивлä йогаш тӹнгäлӹт.

— Тырлай вот, мӹнь йадын анчэм—манэш.—Мӹньӹнь Каразоранышты äкäм улы. Колта гӹнь äкäм докы момоца пыраш кэнä.

—Йара,- манам...

Смольы заводышкы вадэш, икäнä, тамагань эдэм тольы. Пичäл дон. Льэсньик агыл. Льэсньикӹм шукы рäдӹ ужынам. Пäлэм. Тидӹжӹ пäлӹдӹмӹ ылэш.

— Порфильӹ, кӱ вара толын, пäлэт?—йадам.

— Ам пäлӹ—манэш.

Ондрикäн Иван дон здоровайэн колтэвäт, зимицäшкӹ пырэн кэвӹ.

Зимицäштӹ иктä пэл цäш шайышт шӹнцэвäт, коктынат лäктэвӹ:

— Тӹнгэ, ӹньэ...—Ондрикäн Иван манэш.

— Иргодым вадэш—манын пäлӹдӹмӹ эдэм кэлэсӹшäт, кидӹм пуш—цэвэр—манэш.

— Цэвэр.

Просэкт доно пэкыла ашкэдӹ. Порфильӹ дон мä икäнä иктӹнäм вэлэ анчэнä.

— Ма иргодым? Пäлӹмӹ шоэш...

Тагачы вадэш, качмы годым, тамалан äньäт, Ондрикäн Иван пиш йӹвӹжикä ылэш.

— Мӹнь, манэш нэзэр эдэм тьэтьäвлäм пиш йарттэм. Изиэм годым мӹньӹн äтьäмäт пиш когон нэзэрӹн ӹлэн. Труйаш, кэлэш, шамакым колыштмыла, вара вэлэ улан лиäш лиэш—манын мäнмäм тымда.

— Йара, йара. Мам кэлэсэт, кӹзӹтäт цилä колыштынаш—Порфильи манэш.

— «Мам ти кэлтӹмäш мыра?»—мӹнь ӹшкэ турэшэм шанэм.

— Маньэ, маньэ, мам шӱдäт, цилä колышмыла, мам ӹштӹктäт, цилä ӹштӹмӹлä. Пуры эдэм шамакым колышташ кэлэш—манын Ондрикäн Иван попа.

—«Пиш пуры ылат йä. Кэлтӹмäш! Мäнмäн сэмйäм ик ышкалэт гишäн тиокат цäрäн кодэт ыльы»—манын ӹшкэ турэшэм вырсэм. Вырсэм гӹньäт, шӹнцä мычан Ондрикäн Иванным ӹнэм уж гӹньäт, тидӹн донок ровотньыкышты ӹлӹмӹлä. Кӹзӹтэш ньимат ӹштäш ак ли, тоньна качкаш укэ. Шыжарэмвлääт, äвäмäт тагыцэ ӹлäт тэвэ, ньимат ам пäлӹ.

Амалаш вазынна ыльы. Ондрикäн Иван:

— Иргодым тишкӹ хынавлä толыт,—манэш,—тä мам ужыда, колыда гӹньäт, ньимат уштымы, колтымы лидä.„—Ужат, колат йалым пидäт" манын тошты мары попэн. Тääт тэнгэок. Иктӹлäнäт ада кэлэсӹ гӹнь, кэмӹм ик мыжыр гӹц нäлӹн пуэм,—манэш.

— Мäнмäн йыланна укэ. Мä шишкэмäн царкэмӹм, тангата пилаш пäлэнä—Порфильи попа.

— Вот... Вот... Лачок... Ну, йара, амалда. Цӹгäк игӹвлä, йангылэндä вэт.—манын Ондрикäн Иван кытыра.

— «Кӹцэлä йӹгӹлт мышта, сволыч!— кэлтӹмäш!» манын сӹгӹрäл колтымок шоэш. «Ну, йара, вэрэмä йактэ, тырхаш попаза. Ньимат ӹштäш ак ли. Амалышаш»—манын шанэм.

Ондрикä Иван, тӱгӹ лäктäт, Порфильӹ мӹньӹм пока гӹц шыралэш:

— Амалэт?.. кӱвлä толыт, тӹнь хоть изиш пäлӹмӹлä чучат вара?.. Ма пиш когон пуры лин шӹнцӹн вара?—Манын йывырт мӹлäм попа.

— Пурэш агыл, тамагань „кэквлä" толыт. Ужына тэвэ,—мӹньжӹ кытырэм...

Вады вэкӹлä, Смольы заводышкы 8 „кына" тольы. Нинӹ лошты: Митрин Аривон, Иван Пэтӹр, Сидӹр Стьопан—нинӹ соланавлä ылыт. Йäл сагаок нинӹ йакшар армишкӹ кэнӹт ыльы, кыцэ тишкӹ попазэнӹт, ньимамат ат пäлӹ. Вӹц эдэмжӹ пäлӹдӹмӹ ылыт.

Митрин Аривонжы, мӹньӹм ужың колтышат:

— Мишук тиштӹ ылат?—манэш.

— Маньэ—манам.

— Мӹньäт тиштӹ ылам.—манэш. Токэмлä лишӹлэмäт, мӹжäр пачшы

гыц пичäл обрэз кайын шӹнцӹн. Йӱкшӹ.

—«Малан тишкӹжӹ толынат?»— манын йаднэм ылнэжӹ. Шэклäнэм. Йӱкшӹ, äньäт шӹдэшкэн колта.

— Ну, йара, ровотайы, ровота ородывлäм йарата,—манын вэштыл вэштыл зимицäшкӹ йäл паштэк пырэн кэш.

— Порфильӹ, малын нинӹ тишкӹ толынит?—манам.

— Тидӹмäт ат пäлӹ? Нинӹ дьэзэртьирвлä ылыт вэт; мäнмäн сола Куприäнäт нинӹ лошты улы тӹвэш. Тидӹ крэнной шолы, крэнной дьэзэртьир ылэш.—Йывырт мӹлäм Порфильӹ попа.

— «Соланавлääт дьэзэртьирвлä ылыт. Йакшар арми гыц шӹлшӹвлä. Малын нинӹ шӹлӹнӹт вара? Пайанвлä вэрц шалгатат? Пайанвлäм мӹнэшок кандынэштӹ? Митӹрин Лривон, Иван Пэтӹр хоть пайан эдэм тьэтьä ылыт. Сидӹр Стьопанжы вара малан нинӹ сага пижӹн? Тоныжы вэт пиш когон нэзэрӹн ӹлäт, курым киндӹм кӱслäт»—манын вуйышкэм вӹлäн-вӹлäнок ышышкы ти шанымашвлä пыраш тӹнгäльэвӹ.

— Мишук! Йӱт ыжат — манын Порфильӹ мӹлäм попа.

Зимицäштӹ лачок когон шайыштэш тӹнгäльэвӹ. Йӱкшӹ мыры йуквлä шактат. Тамагань мырым рушла мырат, шайажым пыток ынгылаш ак ли.

Вады лиäт, мääт, Порфильӹ дон зимицäшкӹ пырышна.

— Нинӹ гыц лӱдäш, шэклäнäш укэ, нинӹ мӹньӹн шайам колыштыт —Ондрикäн Иван манэш.

Тӹшäкӧк цэтвэрт пырымы пэцкä гыц, ик чäльньӹк стопка самогонкым оптышат, Порфильӹлäн пуш:

— Йангылэнäт, йӱн ко лты—манэш. Порфильӹ кычыш дä äрäкäм цилä йӱн колтыш.

Ондрикäн Иван вэс стопкам йоктарыш дä мӹлäм пуа.

— Мӹнь ам йӱ—манам.

— Йӱ, йӱ! Мӹнь шӱдэм—Ондрикäн Иван мӹлäм силом йӱк тӹнэжӹ.

— Агым, ньигынамат йӱтэлам—манам.

Дьэзэртирвлä тӹшäк:

— Ак кэл. Ак йӱ гӹнь силом ит йӱктӹ, силом ньимамат ӹштӹктäш ак ли,—маныт.

— Äньäт, Карпшы ганьок коммуньист... Сокомол ылэш,—манын Митӹрин Лривон вэштылэш. Сокомол. коммуньиствлä вэт кымиссарвлä лишäшлык ылыт. Тӹньжӹ ровотнышты ылат... Ха-ха-ха.

— Мам ӹрвэзӹ пäлä? Малан вара тидӹм вэштылат?—манын пäлӹдӹмӹ эдэм Лривоным цäрä.

Мӹлäм пиш когон йäнгэш йасы. Карп ӹзäм фронтышты пайанвлä йых дон кӹрэдäл каштэш. Нинӹжӹ, кэлтӹмäшвлäэт, ӹзäмӹм вэштылыт.

— Ну, йара, нинӹ (мäэт ӹньэ,) амалаш вазыт. Мäлäннä тынгäлмӹ шайанам шайышташ кэлэш,—манын огол гыц йӱк шактыш.

Изи крäсин тылышты мӹнь оголышкыла анчальымат, оголышты дьэзэртьирвлäн магань шон äдӹрвлä киäт, обрэзвлäм сäкäлтэнӹт. Патронташвлä.

Мä амалаш вацна. Зимицäштӹ пиш когон тор. Табакым шывшын шӹндэнӹт, шӹкш вэлэ. Äрäкä пыш. Дьэзэртьирвлä йӱшэтвлä пиш когон шайыштыт, шайашты гач поматьэрнӹ попат.

— Ну, вот... кышак вара шагалынам ылыы?—шайам Митрин Лривон тӹнгäльӹ...—Ӹндэ äшӹндäрэм... Кӹлтэм цилäн шин пӹтäрэнӹт. Мä, нӹлӹтӹн, шӹргӹштӹ ӹлäш ӱштäт, солашкына миэннä. Ик кэчӹ тонына ӹлӹ, вэс кэчӹ, лäктäш ньигышкат ак ли. Шӹлшӹ—кычат. Тэвэ мӹлäм „ӹшкӹмнäнвлä" кэлэсäт: «хала гыц Кужы Игнатьи отрäддон дьэзэртьирвлäм кычаш толын» маныт. Йыт пиш пӹцкэмӹш, сӹнцä шыралашат ак кай-Мӹнь йӹлэрäк, выргэмӹм чиäлäльӹмäт, обрэзӹм хватьы дä тӱгӹ, äмпичӹ вашт, Иван Трофинвлä докы, тидäт мӹнь сагаэм со шӹлӹн каштэш ылыы. Äмпичӹ капка доко ми; колыштал шалгышым, кудвичӹштӹ салтаквлä тамам шайыштыт. Мӹнь äмпичӹ вуйышкыла... Иктä ма лин колта гӹнь, нӹлӹтӹнäт шайыл лыкэш вäш лиäш сӧрэннä ылыы. Сӧрӹмнä вäрӹшкӹ кыргыж ми—Миколай ӹшкэтшок шалгалта.

— Йäлжӹ?—манам.

— Кычэньӹт—манэш!.

— Мам вара ӹштэнӓ?

— Мам ӹштэнӓ, ти Кужы Игнӓтьим лӱэн шумыла—манын Миколай мӹлӓм попа.

Мӓнмӓн сола гӹц, Миколайвлӓн изи пичӹ гач, вэс солашкы, Кужы Игнатьи отрӓдшӹ дон кэшӓшлык ыльы. Мӓ коктын, пичӹ тэрвэн шагалыннат, отоӓд кэмӹм ӹндэ вычэнӓ. Цӓш эртӓ. Коктыт. Тэвэ, изи пичӹ капка йук шакта.

— Тырын! —манам... — Тамазарын ылыт, пӹцкэмӹшӓт пӓлӓш ак ли...

— Давай лӱлӓш,--Миколай попа.

Турэкнӓ отрӓдэшкӹвлӓ шоэвӓт, коктын иканӓштӹ лӱэн колтышна. Турэкнӓок шотэлыт ылын, иктӹлӓнӓт ньимат тӹкнӹдэ. Вэс пачаш лӱэн шӹнӓ шокты, токына мыктэшкӹвлӓ пикшлиок толын колтэвӹ. Мӹнь пичӹшкӹ тӧргэштӹшӹм. Миколай тӧргэштэн ӹш шокты. Тидӹм кычэнӹт, мӹнь пичӹвлӓ гӹц пичӹшкӹ, сола вашт, карэмӹшкӹ. Чуч шӹлӹнӓм. Нӹл эдэм лошты мӹнь вэлэ тӹ вадны шӹльӹм. Кэлтӹмӓш Кужы Игнӓтьим сэвӓлок шуаш кэлэш ыльы.—

— Пыт кэлэш ыльы... Тидӹ сэк пӹтӓрлиок м ӹ н ь ӹ н мӱлӓндэмӹм, шӹргӹ карэмэмӹм отимайаш марывлӓм тымдыш, пӹтӓрли солаштына коммуньист партышкы пижӹн... Совэт власть сӓрнӓл кэмӹкӹ, тидӹм пӹтӓрлиок пушмыла.—Манын Ондрикӓн Иван попа.

— Тырын... Пиш кого шайавлӓм попэдӓш—манын оголыштыш шӹнцӹшӹ эчэ попа. Ӧрдӹж эдэмвлӓ улы..· Колыт...—манэш.

— Нинӹлӓн колаш укэ. Амалат—писикӓ ганьы кэчӹ мычкы ровотайэнӹт, ситӓ.—Ондрикӓн Иван попа.

Мӓ токынаок ольэн Аривон мицӓт, колыштал шалгыш.

— Амалат,—манэш.

Мӹнь, пиш когон йаҥылэн шӹнцӹнӓм гӹньӓт, ам амалы. Амалымыла вэлэ кайам.

— Тидӹ эчэ ма такэш!.. Мӹнь вот шайышт пуэм, — манын оголышты шӹнцӹшӹ эдэм тӹҥальӹ.

— Ну, ну, Сэргэ, кыҥыры. Тӹнь вэт полный экзамыным шӹлшӹвлӓэш сдайэнӓт—манын молжы ваштылыт.

— Экзамыным агыл гӹньӓт, ти гишӓн лачок тыл вашт, вӹд вашт лӓктӹнӓм. 6 гӓнӓ тьӱрмӓ гӹц шӹлӹнӓм. 4 гӓнӓ кычэн кэмӹ годым, корны гӹц. Ма гишӓн шӹлӹн каштмэм тӓ пӹтӓрли пӓлӹдӓ... Кугижӓн армиштӹ мӹнь унтыр офицэрӹштӹ служэнӓм. Йымы дон кугижӓ вэрц. Ик вэрэмӓштӹ эсэрвлӓн партышкы моло пижӹнӓм ыльы. Кӹзӹт властьышты большэвиквлӓ ылыт. Пӓлнэдӓ гӹнь, мӹнь большэвиквлӓ ваштарэш кӹрэдӓлӹнӓм. Рэвольуци лимӹкӹ, малан мӹньӹн ӓтьӓмлӓн кым тӹжэм тӓҥӓм контрибуцим тӱлӹктэнӹт? Малан мӓнмӓн кок ышкалым, кок имньим лыктын кэнӹт? Малан манам? —Нэзэрвлӓлӓн. Нинӹ хоза ылыт!!!

— Ну, тидӹм кӹзӹт ана шайышт, тидӹ вэт мӓлӓннӓ цилӓ пӓлӹмӹ ылэш. Шӹлшӹвлӓм шукым погэнӓӓт, Совэт власть ваштарэш шагалына—манын Аривон попа.

— Совэт власть ваштарэш шагалашыжат, пиш йасы лиэш пожалы. Совэт власть кэчӹнь пиҥӹдэмэш. Мӹнь тилошты Отарышты газэтӹм лыдынам „Совэт власть вэрц цилӓ сӓндӓлӹк вӹлнӹшӹ р о в о ч ы й в л ӓ ылыт“ манын сирӹмӹ. Мӓнмӓн ти кӓндӓкш эдэмӹн мазары силанна? Попашат ак стойы. Таҥыжышты ик патькалтыш ганьат укэ,—манын Сидӹр Стьопан попа.

— Кӹзӹт укэ гӹнь, мӓлӓннӓ цилӓ пайанвлә палшат, лиэш – манын Аривон тӹҥальӹ. Тӹнь, Стьопан со тэҥэ попэт. Мӓнмӓн ышым кычымла ат чуч.

— Ну, спораш идӓ тӹҥӓл. Мам вара спорымыла—манын Ондрикӓн Иван цӓрӓ.

— Ну, колышта! Шӹлмэм гишӓн мӹнь иканӓ шайышт йуэм. Тидӹ эртӹш кӓҥӹжӹм ыльы. Мӹньӹм кок ӓрньӓ нӓрӹк тьӱрмӓштӹ шӹнцӹктэвӹ. Кӓҥӹжӹм тьӱрмашты шӹнцӓш пиш худа. Мам ӹштӹшӓш? Кыцэ шӹлшӓш? Тидӹ н ь и г ы ц э ӓ т ыш гӹц ак кэ... Лэмлӓн, пшоналан тьӱрма гӹц ӧ р д ӹ ш к ӹ лыктыт. Мынастир стьона гӹц ӧльицӓ гач вэлэ тома улы; тӹ томашты лэмвлӓм плучайымыла. Лэмлӓн кэмӹ годым нӹл, вӹц надзиратьыл вэлэ оролат, дьэзэртьирвлӓштӹ гӹнь пиш шукы: 50, 60 эдэм погына. Мӓнмӓм лэмлӓн лыктэвӹ, нӹл надзиратьыл оролат, мӹнь кухньа доко шошаш годым,

кыргышаж ты̂ та̂рва̂ты̂шы̂м, огол шайыкы.

— Ма лиэш, — манам.

Паштэкэм саслаш ты̂нга̂льэвы̂.

— Кычы да!!! Шы̂лшы̂! — маныт.

Кок га̂на̂, та̂ кым га̂на̂ лу̂эн колтэвы̂, мы̂нь вургымла вэкы̂, мынастир о̂льица̂шкы̂, мынастир кудвичы̂шкы̂, мынастир кудвичы̂шкы̂ пырымэмы̂м надзиратьылвла̂ ужтэлыт видны̂. Мынастир пэрэулкы дон пакыла кэн колтэны̂т. Мы̂нь, мынастир кудвичы̂ гы̂ц ла̂кты̂ма̂т, пароход канторвла̂ докы, ты̂шэц—Подкрасныйышкы. Вольашты. Шы̂лы̂н кэрды̂м. Кычэн ы̂ш кэртэп. Лу̂да̂шы̂жы̂ когон лу̂ды̂на̂м ылыы. Токына мишы̂ма̂т, ны̂л кэчы̂ ы̂лэм. Солашкы моло ла̂кты̂ка̂лэм. Вы̂ц кэчэшы̂жы̂ токына мильционьэр толыы.

— Ты̂нь Сэргэ ылат?—манэш.

— Мы̂ньы̂,—манам.

— Ты̂ньы̂ шы̂лы̂н ы̂лэт?

— Мы̂ньы̂.

— Чиок, айда халашкы—манэш.

— Айда,—манам. Ньимат ваштарэш моло ам попы.

Мильционьэры̂н имньи моло казьонный. Са̂пы̂ма̂т ы̂шкэ кыча. Ы̂шкэ вэла̂нжы̂ пича̂лы̂м пиштэн.

— Ах!—манам.—Пича̂лжы̂м шывшын на̂лмы̂кэм, ньимат ы̂штэн ат кэрт ылнэжы̂.

Шы̂нды̂р поп солам эртэн кэшна̂. Алык лапышкы валышна корны пиш худа, льа̂вы̂ра̂н, имньи чуч ашкэдэш. Ты̂лэц пасна, имньижы̂ пиш когон йангылэн, тиды̂ анчэнок кайэш. Кого йар кы̂вэры̂м моло ванчышнаат, корны йажоланаш ты̂нга̂льы̂. Имньи сэдок ак йорты. Мильционьэр сасла. Са̂пдон лывша. Имньи ак йорты.

— Са̂вы̂м тодыл кадай—манэш. Ы̂шкэжы̂ пича̂лы̂м, мы̂нь кыргыжаш ты̂нга̂лма̂шэшэм йамды̂ла̂. Мы̂нь валышым да̂ аршын кыт са̂вы̂м тодыл кандышым. Трандасышты шы̂нцы̂ма̂шты̂ ньима статьанат са̂вы̂ имньи лывшашак шо. Мильционьэр имньи вы̂лкы̂ пиш когон шы̂дэшкэн шы̂нцы̂н. „Но!“ да̂ „но!“ Тырхэн ы̂ш кэрт, мы̂ньы̂м мондэн шуэн тама, пу̂гы̂рнэнок имньижы̂м лывшаш ты̂нга̂льы̂, мы̂нь ти ну̂жвэцы̂шты̂ винтовкым шырал на̂льы̂м да̂ трандаш кöрзин гач тöргэштэн ты̂ вазым.

—Ы̂ндэ ы̂шкэтэток кыдалок мы̂нь ам кэ. Сита̂...—манам.

Мильционьэр имньым шагалтыш да̂, мы̂ньы̂м сарвала:

— Пожалысты пича̂лы̂м пу ылнэжы̂. Мы̂нь такэшок йаммыла—манэш. Пича̂лы̂м мы̂нь пуаш ороды амыл вэт. Пича̂лы̂м мы̂нь ам пу.

— Соикток мы̂ньы̂м ты̂на̂м лу̂эн шуэт—манам.

— Агым — манэш. Мильционьэры̂н шы̂нца̂вы̂д толэш.

— Ну, йара,—манам, на̂ пича̂лэт. Затворым лыктым да̂ пича̂лжы̂м öрды̂шкы̂ шуэн колтышым. Ы̂шкэжы̂ токынала ашкэды̂м.

Эдэм такэш йамэш. Ы̂жа̂л. Ы̂шкэ турэшэм:

— Сыкырым изиш тагачы вадэш тоцынна на̂ла̂ма̂т, тоцынна каранга̂ш попаза, манын шанэм. Кого йар кы̂вэры̂м моло ванчы ы̂ндэ. Ашкэда̂м. Анчэм ваштарэшэм, пэл уштышат ак ли, кок мыктэшкы̂ толыт.

— Мам ы̂шты̂ша̂ш?—шанэм. Ты̂шка̂ лошкы пырэн кэша̂ш, — цаклат. Покташ ты̂нга̂лы̂т. Ваштарэшы̂шты̂ миша̂ш докумынтым йадыт. Са̂рна̂ла̂ма̂т, мы̂нгэш кыргыжаш ты̂нга̂лам—манын шаналтэн колтышым. Са̂рна̂л кыргыжаш т ы̂ н г а̂ л. Изиш лиат, мыктэшкы̂вла̂ат мы̂ньы̂м цаклэвы̂.

— Ша-а-а-гал! Лу̂эна̂! — маныт, саслат. Мы̂нь ньимат ам кол, знай кыргыжаш па̂лэм. Кого йар кы̂вэры̂шкы̂ кыргыж ми, ванчым годым ханга̂вла̂ мыльгат. Прамой пыдалымы агылэп, да̂ ик ва̂рэк прижимы̂нжа̂т кы̂вэры̂шты̂ укэ. Мы̂нь ньимат шаналтыдэок кы̂вэр ша̂ры̂шы̂м, йары̂шкы̂, вы̂ды̂шкы̂ кы̂шка̂ш ты̂нга̂льы̂м. Вы̂ц, та̂ кут ханга̂м пыжэн шу. Когон талашэм. Мыктэшкы̂вла̂ат лишы̂лэмы̂т, лу̂ат, саслат. Пульывла̂ пы̂лы̂ш ты̂нг дорцок шишкэн-шишкэн кэат. Вара эчэ кыргыжаш.

— Ханга̂вла̂м ша̂ры̂дэ сойток кы̂вэр гач ванчэн ак кэртэп—манын шанэм. Кы̂вэр лап гы̂ц кырык вы̂лкы̂ кыргыж кузы да̂ пакыла кыргыжаш ты̂нга̂льы̂м, Йыл ты̂ры̂шкы̂. Пэрэкатышты изи потньикы̂м на̂льы̂м да̂ Йыл гач ты̂ ванчэн тольым. Тэвэ ика̂на̂шток кок капканышкы попазэна̂м ылыы Лопка ыламат, вэлэ шы̂лы̂н кэрды̂м.

— Кэрдäт таки. Мыштэт,—манын Ондрикäн Иван ваштылэш. Ти шӹлмäшэдӹм äшӹндäрэн ик стопка рäдӹ йӱлдäл колташат ӹгра?

— Давай, йӱшäш—маныт.

Кым тä нӹл стопка гӹц эдэмлäн йӱэвäт, эчэ шайышташ, äшӹндäрäш тӹнгäльэвӹ.

Трубавлä вашт шӹлмӹм, потолык анга тарвэн лäкмӹм шайыштэвӹ. Вара ӹдӹрäмäшвлä гишäн шайышташ тӹнгäльэвӹ. Колышташат йӹрнӹмлä. Пиш худавлäм шайыштыт. Шӹргӹшты вольык оролывлäм, вольык кӹчäлшӹвлäм зорайымым шайыштыт.

— Мӹнь арми гӹц ӹдӹрäмäш гишäнок, йэнгäм гишäн шӹлӹнäм—манын шадыранрак шим ӱпäп, ӹрдäнгшӹ йукан шайышташ тӹнгäльӹ. —Пиш йаратэн мышта. Шывшал, элтäлэн шӹндä. Сагажы йӱжнам вазатат, капӹм äнгäлтӹмäшэшок колэн кэйэт. Пиш шокшы кäпäн, тыргыж ылэш. Пукшашыжы кыцэ эчэ пукша. Кравэц, мыны, пайым хоть кынары кач, ньимат ак ӹжäлäйӹ. Ти сары ӱпäн, сары йэнгäм вэрц кӹзӹт шӹлӹн кашмыла. Токыжы гӹнь кӹзӹт миэн ам кэрт. Комсомольэцвлä топылот оролат, мишӹм гӹнь тöрöк кычат. Мӹлäм Совэт власть ньимат худам ӹштӹдэ. Мӹнь Совэт власть ваштарэш шагал ам кэрт, Лривон, пäлӹнэт гӹнь, мӹнь ӹшкэäт Совэт власть вэрц, большэвиквлä вэрц голосуйэнäм. Мӹнь ӹшкэжӹ Украины мычкы кулаквлäн киндӹ лыкмашты отрäдӹштӹ каштынам. Шӹлӹн каштын пырахэн, эчэäт Йакшар армишкӹ кэйэм вэкäт, кӱ мäнмäм йä кӹзӹт эдэмэш пиштä? Солашкы лäктäш ак ли. Мыскылат. Дьэзэртьир маныт. Шӹргӹштӹ, карэмвлäштӹ амалэн кашмыла.

— Лачок, Кригори, шамакэт. Мӹньäт армишкок кэäт кэлэш манам —манын Сидӹр Стьопан тӹнгäльӹ. Ма пурыжы? Йакшар арми гӹц тäнгнäвлä сäрнэн толытат: Кышты служэндä?—маныт. Кышты маншаш? Иктäт тӹньӹм эдэм шотэшäт ак шотлэп.—«Шӹлшӹвлä, пайан йых, буржуйвлäлäн палшышывлä»—маныт.

— Э-э-х! Йалок мӹньӹм тишкэвэ шоктэвӹ ӹшкäлä!—Манын Стьопан вуйжым кок кидä кычэн шӹндэн мäгӹрäш тӹнгäльӹ.

— Кргори, мӹнь тэнгэ ӹлэн кашмым тырхэн ам кэрт, мӹнь иргодымок халашкы кэм. Йакшар армишкӹ ӹшкэок кэмӹкэм, ти самынь ӹштӹмäшэмӹм äньäт Совэт власть простьа, —манын Стьопан попа.

— Ӹдӹрäмäш! Намыстымы! Лӱдäт гӹнь, тагынамок сагана ам пиж ылын,—манын Лривон вырсаш тӹнгäльӹ.

— Вацта! Амалалда! Иргодым ти гишäн шаналтэнä. Дьэзэртьирвлä цилäн, кыцэлä шон амалаш вазэвӹ.

Вэс кэчэш, Сидӹр Стьопан, Кргори дä эчэ вэсӹ вадэш ӹш толэп. Вӹц дьэзэртьир вэлэ тольэвӹ.

— Мä гӹцнä кымытын шӹлӹньт, большэвиквлäлäн, коммуньиствлäлäн ӹшкӹмӹштӹм цäрä кальавлä выжалэньт. Ха-ха-ха!—Лривон ваштылэш. Ну, и чорт с ним! Мäлäннä рун нэрвлä ак кэлэп. Мäлäннä пингӹдӹ эдэмвлä кэлӹт—манэш.

— Ниньвлä гӹц паснаок мона— Сэргэ попа.

Вадэш эчэ йӱаш тӹнгäльэвӹ.

Мä, амалаш вацнаат, эчäт шайавлäм тӹнгäльэвӹ. Шайажы вэлэ вэс статьан ылэш.

— Кыцэ тӹнь мäлäннä палшэн кэрдäт?—манын Лривон Ондрикäн Иван гӹц йадэш.

— Мӹнь, манэш, тäлäндä пиш шукы сэмӹнь палшэн кэрдäм, мӹньӹн кого алавлäштӹ пäлӹмӹ ӹньäн эдэмэмвлä улы. Тӹлэц пасна, оксадон гӹньäт, киндӹдон гӹньäт, андак палшэн кэрдäм. Тэвэш, примэрэш смольы заводым нäлшäш. Кӹзӹт коклы пэцкä смольы улы, ик шäжäн шӱ. Тидӹ ма, Совэтлäн попаза машанэдä? Совэтлäн вӹц пайышты ик пайжат ак тӹкнӹ. Кодшыжым цилä сосла марывлäлäн мырыктэн колтэм. Халаштыш химотдэлыштыш Зуйэввлäн кӹдäл ӱлвäрӹштäт ак шиж. Ӹшкэ заводыштэм мӹнь ӹшкэ кантролы ылам. Выжалым оксажым цилä тäлäндä пуэн кэрдäм. Цилä ти Совэт оксамок, Совэт ваштарэш пäшäшкӹ колтэн кэрдӹдä. Йымы силам пужы, —манын картузыжым кыдашат, йымым хрэстэн колтыш.

— Ик вэрэмäэш ти палшымэтäт ситä. Тольыкы вот пичäл äдӹрӹм моаш шукырак кэлнэжӹ, винтовкывлäм,

патронвлäм; иктä пульэмэт лимыкыжы, пэл йылам ыштымы доны икток ылнэжы,—манын Лривон попа. Тынь пичäл äдырвлäм мон ат кэрт вäл?

— Влоснойышты ылымэм годым, халашты ик йажо тäнгэм, пичäл ыдырвлäм пиш шукывлäм моэш ыльат. Халашкы, химотдьэлышкы кэмыкы, тидын доκы пыраш линэжы ылнэжы.

— Ти шыргывлä воктэн мä ышкэттнä ньимат ыштэн ана кэрт. Халаштыш, Хазаныштыш силавлä дон ушнаш кэлэш. Кого халавлäштäт Совэт вамтарэш йывырт пäшäвлäм йамдылышывлä улы,—манын Лривон попа.

— Марывлäм ышкэ вэкы сäрäш кэлэш, тынäм вара сила большы линэжы.—Ондрикäн Иванжы маньы— Эх, кэлтымäш большэвиквлä, ти сэмынь властьым сäрäл колтыдэлыт ылгэцы, äньäт кызыт тагышты зэмски управышты пäшäм ыштэм ылыы, кызыт тэвэ смольы з а в о д ы ш т ы „Спэц“ лин шынцынäм, большэвиквлäнок смольым йоктарэм. Нä, ада пырыл—маньат, кок парньажы ло гыц кого парньам анчыкта. Ти кэлтымäшвлäлäн ньигынамат тöр ровотайаш ам тынгäл. Сволычвлä, цилä товраэмвлäм лыктын пытäрэвы...

— Йара, ышкымэдым ит тырыж, эчэ мынгэшок влоснойат лиäт äньäт городской голова йактэ шоат. Силам вэлэ погашна йасы—Лривон попа...

Ондрикäн Иванлан влосной старшинä лиäш большы пуйырыдэ ылын видны. Вэс кэчы вадэшок, Äвä сир кырык лывäкы Кргори дон Стьопан салтак отрäдвлäм кандэвäт, цилäштым кычэн кэвы. Ондрикäн Иванэт ниңы сага кэш.

Кргори дон Стьопан салтаквлäм кандат манын иктäт шаныдэлытат...

Смольы заводым Парат сола смольы йоктарыш артьэльвлäлäн пуэвы. Нины тишэц заводым пыжэн, токышты шывшаш тынгäльэвы.

Химотдьэл гыц толшы мäлäннä пäшä тäрым пуш дä, Порфильы дон когыньланаат ик мыжыр кэмым.

— Тиды спэповкы—манэш.

Мыньы смольы йоктарашат прамой тымэнь шым кэрт... (Пакыла лиэш).

Ильйäнов Н.

Альимэнт.

(кызытшы ылымäш гыц)

Ылымäшты мам ат уж, пурыгэ худагэ—цилäок ужалтэш. Лач мынь ужмэмжымок иктäт ужтэлыт вэкäт дä тэгэнь ужмашланжы сусу лиäшыжäт ак кэл. Махань сусу лиäш вара, кытыкыш пырэтäт, мäгырäлäт колтэт вäк.

Выргэчын вадэш шагалэн толынамат, качкаш шынцынäм вэлэ ылыы, окньа ваш анчальым гынь, Васлин Матьвэ, тäнгэм кыргыжын токына толэш.

Пöртышкы пырымыкыжы тöрöк стöл оголэш, сагаэм пырэн шынцы. Тама Матьвэ тäнгэм пэрвишы гань агыл. Выкэм анчэн шындэнäт, ваштыл колтышашыжы вэлэ улы, пиш когон йырä.

— Ма, пэтрогэчы тäгä постол йырэн шындэнäт?—манам.

— Качок-качок, мышкырэтым тэмок, тагачы йангыланäт вэт, вара попэнä,—манэш дä ышкэжы воксэ йукынок ваштыл колтыш.

Мынь качкашат пырахэн шушым. Стöл логыц лäктымäт, Матьвэ докылаок сäрнäл шынцымäг, ваштылмыжым цаклаш цацэм, йадыштам.

— Ма! Ородыш кэтэлат? Öй! Мам ваштылат, кэлэсэмä йä?—манам.

— Äвäтшы кыш кэн? — манэш, Матьвэ йадэш.

— Кӱ пäлä, тäгӱн докы солашкы лäктылдäлын вэкäт,—манам.

— Кызыток ак тол?—манэш.

— Мынь пäлэм ма. Малын äвäмжым йадыштат? Ородыш кэтэла-ат? Манам.

Эчэ ваштыл колтыш:

— Ха-ха-ха, мынь ородыш кэтэлам, тыньы ышкэжы ышан ылынат,

ороды ылынат, тыдым пäлынэм,— манэш.

— Малын?—манам.

— Такок!—манэш дä варжы гыц кыньылäт, Матьвээм мыньым тўгы ужэш.

— Äлäй, тўгы лäктынä, äвäт толын шагалэш лиэш, шайа шайышталаш ылнэжы,—манэш.

— Шайыштыма, кў вара цäрэн,—манам.

— Äлымä йä тўгы лäктынä,—манэш.

Коктын тўгы лäкнä, йалышкэм кэралмашты рок пырэн шынцынäт, пöртанцылан йал ырдаш шынцым. Матьвээм мычкэм анчэн-анчэн сэдок йырä, ваштылэш.

— Тагачы äвäт ўан мэлэнäм пукшэнäт вэкäт, пиш сусу ылат, тырвэтäт вäш пижын ак кэрт, мäкäк тäгäлä со йырэт,—манам.

Со йырä, шўмжым воксэ кычэн шындä.

— Магань потьикäм тагачы ужынат? Мам колынат?—манам.

— Потьикäм вэлэ вара, Масакгэ лаксакгэ цилäок ужат, колат,—ма'нэш.

— Магань масак?—манам.

— Эргыц кытыра? — маны дä Матьвэ цытэнäт ыш кэрдт ваштылаш тынгäльы.

Ородыш кэн вэкäт, мол агыл, ородыш кэйэн,—манын турэшэм шанэм. Тумайалмада йä, тиды ышан ма? Мыньжы ыдырымäт нäлтэлам; вäтэмжäт укэ, „эргыц хытыра",—манын мынь гыцэм йадыштэш.

— Ньимат шым ынгылы, мам равэдäт?—манам.

— Ньимат ам равэд, лачокшым вэлэ попэм,—манэш дä йырäлтыдэок эчэ выл кэм оролэн шынд эн.

— Кыцэ вара лачокшы лин кэрдэш, тынäрäкымäт ат пäлы ма. Мыньжы мылойэц ыламыш, ньимахань „хытырзы" тьэтьäат мыньжын лин ак кэртыш,—манам.

Ороды паштэк, ородыш кэт гыцэ.

— Кэрдын видны, лин!—манын сотарымыла попа.

Тäнгэм гыньäт шыдэшкэн колтышым.

— Ороды шудым качкын шындыдэлат вара?—манам дä пушэ шыдын выкыжы анчэм. Матьвэ сынцäжымäт пыт ак ышты, вылкэм оролэн пындэн. Мыньжäт ороды постол лин колтэнäм, ньимамат ам пäлы, вийэмжäт куашнаштыш рулаок шуаш тынгäльы.

— Исак, колыш доко, нримат ат пäлы вэт, мондэнäт тама доко, манэш.

— Мам?—манам.

— Мажым ышкэок пäлышäшлык ылат,—манэш.

Пушэ вэлэ шыды шоэш.

— Мам кышкылт шынцэт, тöрок кэлэсэмы йä!—манам.

— Ну, тынгэ гынь тöрöк кэлэсэм,—маньат, вуйжым пылыш тынгышкэмок нäлын миш дä ольэн попа:

— Аньукэт эргым тыкэн лыктын,—манэш.

Трукышты шымäт цаклы:

— Кўн Аньук?—манам.

— Ой, ой, вуйта акат пäлы, пайан Лукан Аньукэт,—манэш.

— Кыцэ мыньжын манын кэрдäт?—манам.

— Ха-ха-ха, мынь вэлэ манам ма, мынь йäл гыц вэлэ кольым, Аньукэтшы тынь лымэшэт сирыктä маныт доко,—манэш.

Масак. Лач кого масакокыш. Кыцэ тэнгэжы ышта? Аньукшы пайан эдэм икшывы, кулак ыдыр ылэшäт, мыньжы попалтэнжäт анчыдэлам, ужмыкэмжäт йукым лыктэлам, кызытшы ындэ мыньым äтьäм ыштынэжы. Йэлаэт кашаргырак. Тэнгэлäн ак йары, ышкэ лым-нэрым йäл вэрцын страмайыкташ ак ли, ти кулак ыдыр вэрцын ышкымэмым намысландарымэм ак шо.

Тырхэн шым кэрдт, шыдэм мыньын кäпэм сынгäш тынгäльы, ышкэäт ам пäлы тамам ыштымылä.

— Айда, Матьвэ токыжы кэнä,—манам.

— Айда, айда, эргыцым анчал,—манэш, эчэ мыньым мыскыла.

— Ит саслэн кэ ылнэжы, тонгдым пўкшым ит пыр, пўэт каршташ тынгäлэш,—манам.

— Äньäт тонган,—манэш.

Ну, äптыргэт. Чортэшыжы сэдок мыньым Матьвэ, мыскыла. Мыньжы гынь утла литымäш когон Аньук вылкы шыдэшкэн шынцынäмäт, йäлэмäт рокэш тыкнымылä ак чуч, äнпичы шайыц Аньуквлä доκы колташ тынгäлнä.

Опан Лука доκы пырэн шагална: Аньукшы камака вы̆лны̆ киӑлтӑ, ӑзӑжы̆ кышкэдэш вэлэ мӑгы̆рӑ. Лукажы стöл оголышты шы̆нцӑ, вӑты̆жы̆ цыланышты тамам ы̆шты̆лэш ыльат, амаса йукэш цылан гы̆ц лӑкты̆н шагальы.

— Иӑ толок ы̆ндэ, анцыкырак сы̆цок, ма сӳк лыкышток шалгэт, — Опак Лукаэт манэш.

— Малын анцыкыжы шы̆цшӑш, сӳк лыкыштыжок ак йары ма, — манам. Матьвээм вы̆лкэм анчал-анчал колта.

Аньук ӑвӑжэт цыланышкыжы сӑрнӑл лӑктӑт:

— Кыцэ вара ы̆ндэ, токэт нӑнгэӑш сöрэт, мам ы̆штэт, ӑзӑжы̆м тынь ы̆штэнӑт вэт?—манэш.

— Кыцэ мынь ы̆шты̆мэмжы̆м пӑлэт?—мыньжы̆ манам.

— Тэвэш ы̆шкэжы̆ гы̆ц йаток, кэлэса,—Аньук ӑвӑжы̆ манэш.

— Тиды̆ мам ак кэлэсы̆ дӑ кэлэсэнок ак йары, пыт пӑлэн лӑктӑш кэлэш. Эдэмы̆м такэшок страмайаш ак кэл. Мынь ы̆ды̆рэт донжы попалтэнӑт анчыдэлам, лишкы̆жӑт митэлам—манам.

— Манам.

— Исак... Ик акталы...—манын камака вы̆лны̆ кимӑшты̆жы̆ Аньук ньэчкы̆н пэлэшты̆ш, дӑ ты̆шӑкэнок ӑзӑжы̆ ы̆нгы̆рӑл колтыш.

— Ма вэс шамак. Малын шы̆дэшкэт, токэтшок нӑнгэмӑ, лишӑшы̆жы̆ лин,—манэш, Опак Лукаэт ӑнгы̆рӑш цаца.

Мыньы̆м когон дӑ когон шы̆ды̆ тэмдӑ, вырсаш тӑнгӑльы̆м. Манам:

— Смотри, Сволычвлӑ! Йэсли такэшок мынь лымэшэмок сиры̆ктэдӑ гы̆нь, соикток иктӑ мам ы̆штэм, ы̆шкы̆мэмы̆м такэшок страмайаш вольат

— Сиры̆ктэм! Сиры̆ктэм! Иргодым соикток сиры̆ктэм,—Аньукэт манэш.

— Тэвэ ы̆ндэ йарыш, йэлаэт кашаргыш, мам вара ы̆шты̆мы̆лӑ„—сиры̆ктэм“—манэш, хыть мам ы̆шты̆. Ик статьанжы̆ шы̆ды̆ шоэш.

Кыцэ ат шы̆дэшкы̆ йӑ? Ирэ эдэмы̆мок йал вэрц льӑвы̆ртӑт, ик статьанжы эчэ потьикӑн чучэш, кулаквлӑэт кыды статьан нэзэр комсэмолэцвлӑэтдон тосым кычынэшты̆.

Шукок попэнӑт шы̆м шалгы:

— Ӑлок, Матьвэ кэнӑ,—маньымат. амаса лӑкмэм годым, „Суд цилӑ тöр, лӑ!“ манын сы̆гы̆рӑл ижы̆ кодышымТокына валышылаэм Цыпаньим вӑш лим. Тиды̆ пиш пы̆сы̆ комсомолкы ылэш, йӑчэйкы̆нӑн пӑшӑвлӑм моло чотэ цӑш ы̆лы̆мӑшы̆ш пыртэн миӑ. Мыньы̆м ужын колтышат, мы̆нды̆рцы̆нок йы̆рэн шы̆нды̆ш.

— Исакшы кышкы вара, эргы̆ц доκы ужылдалаш моло каштыц?—манэш, мыскылымыла попа.

— Мам попэт?—манам.

— Кэрӑлжы̆м вэлэ попэм,—манэш, дӑ со йы̆рӑ.

— Тиды̆ кэрӑл ма? Такэшок мыньы̆м идӑ страмайы ылнэжы̆, — манам.

Вы̆лкэмлӑ Цыпаньи анчал шы̆нды̆шӑт, эчэ йы̆рӑлтэн колтыш. Йы̆рӑлты̆мы̆жы̆ лач кэчы̆ айар анчал шы̆нды̆мы̆лӑок чучын колтыш, „йӑнгэмӑт“ воксэ йылаш ты̆нгӑльы̆, тылсалымок пижмы̆лӑ чучы.

— Тэтьӑэтшы̆ хытыра?—манэш.

— Ит мыскылы ылнэжы̆ „йӑнгэмӑт“ воксэ тӑрвӑтэт,—манам.

— Укэ, укэ, мынь ам пӑлы̆ дӑ йӑлвлӑ попат,—маньат, йӑнг йылатарыш анчалтышыжыдон пакыла йы̆рэн-йы̆рэн кэш.

* *

Иргодым ирокэш амалэнӑт кы̆ньы̆лтэлам, Аньукын ӑтьӑжы̆ т о к ы н а валэн. Йӑл ы̆нчы̆шты̆ ужэп манын, анпичы̆ ваш пырэн. Токына пырышат, пурын попаш ты̆нгӑльы̆.

— Йӑ, Исак, ы̆шкэ тьэтьӑэты̆мок ньэушты ы̆ндэ отказэт?—манэш.

— Мыньы̆н ылмыжым кышэц пӑлэт?—манам.

— Мынь паштэктӑ оролэн каштэлам дӑ, Аньукэтшы̆ „тынь донэт ы̆шмэнӑм“ манэш. Тагачы ирокок сиры̆ктӑш кэвы̆, тынь лымэшэток сиры̆ктӑ, —Опак Лукаэт манэш.

— Мынь лымэшэм сиры̆ктӑш сöрэвы̆?—манам.

— Маньэ,—манэш.

Пиш когон шы̆дэшкэн колтышым, шы̆ды̆ пардон:

— Лӑк торцэм! Такэшок ы̆рвэзы̆ кӑпэм идӑ страмайы, сволычвлӑ,—манам.

Ӑвӑмӑт Аньук ӑтьӑжы̆м вырсы. Манэш:

— Пэрвиӑт мӑнмӑм шотэш пишты̆дэлда, кыцэ мыштэндӑ ты̆нгэ мыскылэндӑ, нэзэрвлӑн сы̆нцӑвы̆ды̆м шукы йоктарэндӑ, эчэ эргы̆мы̆м стар-

майынэдӓ. Лӓк торцынэм. Лӓк!—ӓвӓмэт манэш.

— Малын тэҥэжӹ шӹ д э ш к э д ӓ, икараш лишӓшӓт ӹлӹшӓш,—манэш. Сэдок Опак Лука ӹшкэ мырымжы мыра.

* * *

Масак вэт, мӹнь гӹцэмӓт анцыц Опак Лука мӹньӹм судышкы пуэн. Тагачы сола совэт гӹц токэм пумагам намал кандэвӹ.

Кэчӹ мыч сыкыр пӹрцӹмӓт ӹшмашкэм пиштӹдэлам. Судыш кэмӹ пумагам плучайэнӓмӓт, пиш когон ойхырэм. Мам ат ойхыры? Вӹц кэчӹштӹ судыш кэмӹлӓ.

Вады ли. Йаҥ йасы пардон кого кармоньэм нӓльӹмӓт, пӧрткутанышкына лӓктӹн шӹнцӹм, икӓнӓк йаҥ кӓндӓрӓш манынок тошна сэмэм шакталтэн колтышым.

Кэчӹ йакшаргэн вала. Пэтрогэчӹ анцыл кыдлаат вадэш гӹньӓт чотэ шокшы. Ӧльицӓ гач вэс моҥырыштышты Хӧтьӧн пӧрткутанэш вӓтӹвлӓ погынэн шӹнцӹнӹтӓт, тамам ӹ ш к э лоштышты попат, ваштылыт. Шайашты тама мӹнь гишӓнэм попымыла чучэш.

Ӓвӓмӹн тошты шарпан пачыжыдон ыргыктымы ала тавак мэшакэм лыктымат цигӓркӓм пӹтӹрӓльӹм. Изиш лимӹкӹ пашкудына комсомолкэт Цыпаньи пӧрткутанышкыжы лӓктӹн шагальы. Лӓкмӹжӹ сэмӹньок токэмлӓ анчэн шӹндэн.

— Толындалыма йӓ,—манам.

— Малын?—манэш.

— Попалтэнӓ,—манам.

Цыпаньи мӹньӹн сылык ылмэм тӧрӧк цаклыш, ашкэд тольат:

— Ӹндэ мам вара ӹштӓш сӧрэт?—манэш.

— Мам ӹштӹмӹлӓ? Тӹньӹ видэтьылэш кэйэт вэт?—манам.

— Судыштыжы ма маншаш вара—манэш.

— Аньукшы дон кӱ ӹлэн пӓлэтӹш—манам.

— Пӓлэм,—манэш.

— Ну, вот, мам пӓлэт, мам ужынат, шайышт пуэт,—манам.

— Кыцэ кэтэ, мӹнь кэам дӓ эчэ иктӓжӹм пӓнгэӓш кэлэш—манэш.

— Тэвэш Оринӓм нӓҥгэнӓ, тӹдӹ Аньук сага йыд кӹтӹмӓшкӹ моло каштын,—манам.

Цыпаньи шаптыр ганьы шим сӹнцӓжӹдон мычкэм йӹрӓлтэн анжальат, пыт кэӓш ли.

Мӹньӹ пиш когон сусу лин колтышым. Сусу пардон шӹмӓт цаклы, вургымла кидшӹм цаткыдын кормэштэн шӹндӹшӹм.

Коктын шукы попэн шӹнцӹшнӓ. Йыд лиэш, мӓнмӓм ак вычы, сэдок пӹцкэмӹшӓлтэш. Кармоньэм шакталтэм, ӹшкӹмэмӹм сусуэмдэм.

— Кэӓш кэлэш, йыд лиэш,—маньат, Цыпаньи токыжы ашкэдӹ.

* * *

Тэвэш анцыл тӧҥӹлышток мӹнь шӹнцӓлтэм, шалахай вэлнӹ вэс тӧҥӹл вуйышты Аньук шӹнцӓлтӓ. Видэтьӹлвлӓм суйа тӱгӹ лӓктӓш шӱдӹш. Зал циц халык мӓнмӓм суйымым колышташ погынэн шӹнцӹн.

Анцылнынажы тэвэш стӧл йӹр суйавлӓжӹ шӹнцӓт.

Суйа кӹньӹл шагальат:

— Матьвэйэва Анна улы?—манын йады.

Аньук кӹньӹл шагальат:

— Улы, мӹнь ылам,—манэш.

Вара мӹньӹнӹмӓт лӹмэм йадыат, мӹньӓт кэлэсӹшӹм.

Суйа сӹнцӓ лыкан сӹнцӓжӹдон мӓнмӓм анчал сӓрнӹшӓт:

— Ну, Матвэйэва Анна, кыцэ, ма лин, цилӓ алталыдэок тӧр шайышт пу,—манэш.

Аньук выр-вор кӹньӹл шагальат, кахралтыш, вара попаш тӹҥӓльӹ.

— Исак дон эртӹш ин пэтрогэчӹ анцыл годшэн иквӓрэш ӹлӓш тымэнь колтышна. Тӹ вэрэмӓ годшэн ӹндэ ик и шоэш. Пӹтӓрли вады йӹцэ вэлэ Исак толэш ылы, варажы йыдымат толаш тӹҥӓльӹ,—манэш.

— Йӓлжӹ иктӓт Исак гӹц пасна токэтшӹ митэлыт?—манын суйажы йады.

— Укэ, иктӓт митэлыт,—Аньукшы манэш.

— Ат алталы?—манын суйа йады.

Аньук йук лыктэок изиш шалгалальат:

— Агым, малын вара алталышаш, мӹнь цилӓ тӧржӹм шайыштам манэш.

— Иктӓжӹ миэнӹт вэт?

— Иктӓт укэ.

— Исак вэлэ каштын гыцэ?—манын суйажы эчэ йады.

— Аньэ,—Аньукшы манэш.

Анчыдок ӹндэ, сӹнцӓ кӹрӓток алтала вэт.

— „Исак вэлэ миэн“—манэш.

— „Исак вэлэ митэ“—манаш кэлнэжӹ дӓ мам ӹштэт, судышты йӓл шайа лошкы пыраш ак ли ӹшкӓлӓ. Ӹшкэ турэшэм—„Кыцэ мышта алталыжай,“—вэлэ маньым.

Суйа Аньук вӹлкӹ анчалал шалгышат:

— Так так. Ӹньэ Исак вӹлӓнок кодаш сӧрэт?—манэш. Аньукшы:

— Кӱлӓн вара, ӓй эчэ алталэн иктӹжӹ вэсӹлӓн сирӹктӹшӓш гыцэ, ӹштэн гӹнь, анчыжы, кӱ ӹштэн пуашыжы шӱдэн,—манэш.

— Исакшым тӹнь ӹшкэ шӱдӹдэлат?—манын суйажы йадэш.

— Махань шӱдӓш, ньэвольа толын-толын зорайа ыльы,—манэш.

— Кыды кытланырак мӹшкӹрэдшӹ попазэн, цаклэнӓт?—манын эчэ суйа садыштэш.

— Шӹжӹ вэкӹ, Исак тольат ньэвольаок зорайэн кодыш,—манэш.

— Так, так, эчэ мам кэлэсэн кэрдӓт?—манын суйа йады.

— Вольшы ньимат ам кэлэсӹ, мӹнь ам алталы, тӧржӹм попэм,—манын пуш. Мӹнь вӹлкэм ӱшкӱжлӓ тӹрӹнь вэлэ анчальы.

Кэлтӹмӓш, алталаш-а л т а л а дӓ эчэ кыцэ алталэнжӹ йажон мышта. Ти Аньук ӓзӓ ӹштӹмӹжӹ годшэнок вэкӓт, суд анцылан алталэн попэн пуашыжы тымэньӹн.

Аньук паштэк вара мӹнь гӹцэм йадышташ тӹнгӓльӹ.

— Ну, Шумилов Исак, Аннан шайаэшӹжӹ мам кэлэсэт?—манэш.

— Мӹнь кӹньӹл шагальым, комсомольски костьумэм тӧрлӓлтӹшӹм дӓ попаш, чангаш тӹнгӓльӹм. Манам:

— Мӹньӹ кым и годшэн комсомолышты шалгэм, социализм стройымаш пӓшӓштӹ кого палшыкым ӹштэнӓм, шукы общэствэный пӓцӓм, цилӓ йиш кампаньывлӓм эртӓрӹмӓштӹ йӓчэйкӹ пумы пӓшӓвлӓм ӹлӹмӓшышкӹ пыртэн миэнӓм,—манам.

Иктӓт йук лыкшат укэ, погыныш халык цилӓн колышт шӹндэньӹт.

Мӹнь сэдок попэм. Манам:

— Социализм стройаш ӓптӹртӹшӹ, тормыжлышы кулаквлӓ ваштарэш крэдӓлмӓшкӹ улы-укэ силаэм пиштэнӓм. Сэдӹндон кулаквлӓ ваштарэш шагалмэм гишӓн, ӹшкэ йамшашыштым шӹнцэн, Опак Лука Аньукшым мӹнь тэрвэнэм кӹлдӓ,—манам.

— Так, так, тӹдӹ тӹнгэ, Аньуклан ӓзӓ ӹштӹмэтшӹм сознайэт?—манын суйа йады.

— Мам сознайышаш, сознайашыжат укэш,—манам.

— Шӹцок!—манэш.

Вара Аньукын видэтӹль Укульи гӹц йадышташ тӹнгӓльэвӹ.

— Ну, папи, шайышташ шайышт вэлэ дӓ ит алталы, ато ӹшкӹмэдӹм кызаматыш питӹрэн шӹндэнӓ,—манэш суйа.

— О-о, мӹнь алталаш ӹрвэзӹ ам ыл, мам ужынам тӹдӹм вэлэ шайышталам,—манэш.

Суйажы:

— Мам ужынат шайышт пу,—манэш.

Шонгы Укульиэт кӹньӹл шагальат:

— Мӹнь—манэш—Аньуквлӓн пашкудышток ылам. Эртӹш шӹжӹм со йыд лиэшӓт, ӓнпичӹ шайыц Исак пыра ыльы,—манэш.

— Эчэ мам кэлэсэт?—манын суйажы йадэш.

— Вольшыжы мам... пырэнӓт, тэвэш ӹштэньӹт,—Укульи манын пуш.

Ай-ай, шонгы гӹньӓт, алталаш ак шэклӓнӹ. Ти шонгы Укульижӓт суд анцылныжы алталэн попаш иктӓ тӹлзӹок тымэньӹн вэкӓт. Мам вара ӹштэт, йажон чиктӓт вэт.

Цыпаньи гӹц йадышташ тӹнгӓлмӹкӹштӹ вэлэ пиш цӱдэйӹшӹм. Цыпаньиэт сола халык ло пӓшӓштӹ каштынат, ак шэклӓнӹ, йажон вактэш.

— Мӹнь,—м а н э ш —комсомолкы ылам, ам алталы. Ӹдӹр ылам гӹньӓт, тӧржӹм анчыкташ толынам. Исакын ньигынамат Аньук дон попалтымыжымат ужтэлам. Эртӹш шӹжӹмжӹ Исакшы солашкынажат шоэн вэлэ толындалэш ыльы, сэдок халык пӓшӓдон сола йӹдэ погынымашвлӓм видэн каштын, кулаквлӓ ваштарэш крэдӓлӹн. Ти гишӓн комсомол йӓчэйкӹдонат Исаклан ӹньӓндӓртӹш пумагам дӓ прэмим пуэннӓ,—манэш.

— Ӹньэ кӱ Аньукшы докы каштын?—манын суйажы йадэш.

— Кӱ? Ватьин Хӧдӧр, Морэн Павыл Аньук доpцынжы лӓктэлытат

эт,—манын Цыпаньиэт попэн пуш.

Эчэ шукы йадыштэвы̆, вара Цыпаньи паштэк Оринӑ гы̆ц эчэ шукы йадыштэвы̆.

Оринаӑт вэс ы̆рвэзы̆влӑдон кашмыжым, йыд кы̆тӧшты̆ молы Аньук ы̆шкы̆мжы̆м кыцэ кычылтын цилӑ шайышты.

Суд вэс кы̆дэжы̆шкы̆ кэш. Мы̆ньы̆н йӑңэмӑт йӑң вӑры̆шты̆ агыл, тамам ы̆штэн шунэм, ы̆шкэӑт ам пӑлы̆. Пиш когон шӱм йыла, мокмыран эдэм лань ылам. Цыпаньи тӑңэм токэм миӑлы̆н сусун попалталэшӑт, сэды̆ ввэлэ изиш йӑңэм ладнангдара.

— Ах! мам ы̆шты̆мы̆лӑ, мам ы̆ты̆мы̆лӑ, мы̆ньы̆лӑнэмок суйэн пуэвы̆ гы̆нь, ты̆нӑм вара Цыпаньиэмӑт шы̆дэшкӑ. Имньиэм анчалаш тӱгы̆ лӑкты̆лдӑлы̆м. Шудыжым тӧрлӑлтӑлы̆м. Кэчы̆вӑл эртэн кэн, приговор лыдмыжым пиш когон вычэм.

Ик цӑшӑк пэлӑкы̆шты̆ приговорым лыдэвы̆.

Ма гы̆ньӑт лижы̆ оправдайэнӑм. Аньук кулак ы̆ды̆р ылмыжым, нэзэр дон тос кычаш манын алталэн сиры̆кты̆мы̆шты̆м суд цилӑ анчэн лӑкты̆нэ̆т, мы̆ньы̆м оправдайыш.

Кэлты̆мӑш кулаквлӑэт ы̆шкы̆мы̆шты̆м пэрэгӑш манын, тама статьанат путайат, ы̆шкы̆мэды̆м вэлэ пэрэгэн шокты, ато кулак кид лы̆вӑкӑт вӑрэштӑт.

Ольокан Пэтьу.

Рэлиги ваштарэш кы̆рэдӑлмӑш.

Социализмы̆м ы̆шты̆мӑшты̆нӑ рэлиги когон ӑпты̆ртӑ, тормыжла.

Рэльиги кулаквлӑн кого кычыкышты ылэш. Сэдындон ти остлтка кычыкэш нины̆ пиш когон кэчӑлт шы̆ңзы̆ны̆т. Пы̆цкэмы̆ш халыкым йымы дон лӱды̆ктэн, социальизм ы̆шты̆мӑш пӑшӑ гы̆ц карангдынэшты̆.

Шукыжы кы̆зы̆тӑт эчэ тэңэ папат: «рэльиги мӑлӑннӑ ньима худамат ак канды дӑ ньима увиткэӑт рэльиги гы̆ц лин ак кэрдт» маныт.

Тэңэ попышывлӑ самынь ыңылат. Шаналтал мимы̆кы̆нӑжы̆, попвлӑ, сэктантвлӑ дӑ мол цилӑ йиш вэрӑн вуйлалтышывлӑ, пайанвлӑ дон икышын когон ӑпты̆рты̆л шалгат.

Кы̆зы̆т, солавлӑшты̆, колхозвлӑм мӑ когоэмдэнӑ, цаткыдэмдэнӑ. Ны̆ны̆жы̆—колхозвлӑм шӑлӑтэн шунэшты̆, колхоз пӑшӑм сакой статьан тормыжлаш цацат.

Мы̆нь ы̆шкэок ужынам: Микрӑк сола поп доКы пы̆цкэмы̆ш эдэмвлӑ пиш когон каштыт. Йуж кэчы̆нжы̆ 30-40 эдэм нӑры̆кӑт миӑ. Поп доКы мишы̆влӑжы̆ сагашты ӱм, мыным дӑ вэсы̆влӑмӑт намал-намал миӑт. Попын ватьэржы̆ тамагань кэрӑл учрэждьэньи ылэш машанэт.

Токыжы мишы̆ халыклан колхоз ваштарэш попыдэжы̆ поп т ыр х а машанэдӑ? Ак тырхы.

Ик мары гы̆ц мы̆нь йори Йадым:

— Колхозышты ылат?—манам.

— Колхозышты ылам дӑ лӑктӑш сӧрэм,—манэш.

— Малын лӑкнэт?—манам.

— Кого вырсы тӑрвӑны̆шӑшлык... Цилӑ колхозньыквлӑм пушташ ты̆нгӑлы̆т,—манэш.

— Кӱ вара тэңэжы̆ попа?—манам.

— Вайчканаок попа... Писаньы вы̆лэцы̆н кэлэса...—манэш.

Тэвэ ач, шайавлӑэт кышэцын лӑкты̆т.

Мӑ кы̆зы̆т кинды̆ шачышым когоэмдэнӑ. Попвлӑн шайам колыштын кинды̆ шачышна когоэмэш ма? Ниньы̆н шайашты тэгэнь: «йымы шачышым пуа гы̆ньы̆, кинды̆ шачэш. Ак пу гы̆ньы̆, кинды̆ ак шач» маныт.

Попвлӑн шайадон гы̆нь, химичэски удобрэньӑт, намозат аккэл. Йымы ы̆шкэок шачышым пуа.

Кы̆зы̆тшы̆ изигэ, когогэ пӑлӑт: намозыдэ, химичэски удобрэньы̆дэ дӑ шукы ныры̆ш ванжыдэ кинды̆ шачыш худа лиэш.

Попвлӑн празныкым нӑлшӑш. Тиды̆ халыклан пиш кого увиткэ̆м ы̆штӑ.

Ик празныкат ӑрӑкӑ йӱтэ ак эрты̆. Йымылан ы̆ньӑны̆ш мары государствылан иктӑ-ма долгыжым тӱлӑш, ӑль обльигацим сылаш: «оксаэм ик урат укэ» манэш.

Иктӑ магань празныкым эртӑрӑш гы̆нь, 30-40 тӑңӑм кыштат моэш.

Киндӹ йамдӹлӹмäш годым кыдыжы: «государствылан пуаш киндӹ укэ» маныт. Гоп киндӹ постараш лäктэшäт, кыды ороды марыжы улы-укэ киндӹжӹм тӹдӹлäн оптэн пуа.

Тэхэнь йарыдымашвлäжӹ малын вара лиäлтӹт? Попвлäжӹ малын вара тэнгэлä сӹрӹм нäлӹнӹт?

Кырык мары районыштына рэльиги ваштарэш кӹрэдäлмäш пäшä пиш худан кэäат, тэнгэ лиäлтэш. Шукы вäрэлä Кырык м а р ы солавлäштӹ мӹнь йадынам:

— Рэльиги ваштарэш кӹрэдäлмäш пäшäдä кыцэ кэä?—манам.

— Мä ньимат ана пäлӹ... С. В. Б. йäчэйкӹжäт тä улы, тä укэ,—маныт. Мӹньӹ „Ирï жэрä" комунын С. В. Б. йäчэйкышкӹ вуйлалтышэш айырымы ылам. С. В. Б. йäчэйкӹштӹ комунист 12 эдэм, комсомол 7 эдэм дä бэспартийный 7 эдэм — цилäжӹ 26 эдэм.

Рэлиги ваштарэш кӹрэдäлмäш пäшä гишäн погынымашкы миäш 3 гäнä увэртäрӹшӹм. Иканäат погаш акли; погынымашкы 2-3 бэспартьийный вэлэ миäт.

— Малын С. В. Б. йäчэйкӹн погынымашкы митэлат? С. В. Б. чльэн ылат вэт?—манам.

— Тэгэнь погынымашвлä гӹц паснаок мол пäшäвлä шукы улы,—маныт.

„Ирï жэрä" комунын С. В. Б. йäчэйкӹм вэлэ попаш укэ. Мол вäрэлääт тэхэньок.

Ӹндэ Кырык мары район С. В. Б совэтӹм нäлӹнä. Тӹштäкэн вуйлалтышы айырымы улы, дä ньимагань пäшäжäт ак кай, ӹштäшӹжäт ньимамат ак шаналты.

Мӹнь, Цик алашты, С. В. Б. район совэтӹн вуйлалтышыжым кӹчäлӹнäм, кӹчäлӹнäм иканäкäт мон кэртэлам. С. В. Б. совэт кыштакэн ылэш, тидӹмäт иктäт акат пäлэп.

Тидӹ пäшä ылэш ма?

Анзыкыжым цилä комунистлäн комсомольэцлäн дä цилä сола актьивӹлäн С. В. Б. йäчэйкӹшкӹ пижмӹлä дä рэльиги ваштарэш пыт кӹрэдäлäш тӹнгäлäмӹлä. Цилä силам пиштӹмӹлä.

Мäнмäн кӹзӹт С. В. Б. йäчэйкӹвлä ӹшкэ пäшäштӹм ӹштэнжäт ак мыштэп. Иктä магань попвлäн празнык толын шагалэшäт, рэлиги ваштарэш пäшäм 3-4 кэчӹ пэрви ижӹ йамдӹлäш тӹнгäлӹт. Ти статьан пäшäм ӹштӹмӹдон, рэлиги ваштарэш кӹрэдäлмäш пäшä мӹндӹркäт кэн ак кэрдт.

Ти пäшäм тытыштымы ӹштӹмӹлä, цäрнӹдэок. Шамак толшы, С. В. Б. йäчэйкӹштӹ антирэлигиозный кружокым ӹштӹмӹлä; цилä бэзбожныклан, иктӹ гань погынышашат кружокышты бэсэдым ӹштӹмӹлä, льэкцим лыдшаш м о л о. Комуниствлäлäн, комсомолвлäлäн ти кружокышкы бэспыртийныйвлäмäт шывшмыла.

Кружокышты тымэньäш кньигäвлä улы: „Крестьянский антирелигиозный учебник" да вэсӹвлääт. Тӹлэц пасна „Безбожник" журналым с ы л ы м л а, дä вэс журналвлääт, газэтвлääт улы. „Рэльиги" ваштарэш крэдäлмäш пäшä гишäн лыдаш вэлэ агыл сирäшäт кэлэш.

Солавлäштӹш избачвлäм дä учитьылвлäмäт эчэ пэлэштäш вäрэштэш. Нинӹ рэльиги ваштарэш крэдäлмäш пäшäм пиш чӹдӹ ӹштäт. Анзыкыжым нинäт С. В. Б. йäчэйкӹ пäшäлäн палшышты.

Рэлиги ваштарэш кӹрэдäлмäш пäшäм йажон тымэньмӹкӹ, вара пӹцкэмӹш халык лошты льэкцивлäм, бэсэдӹвлäм ӹштäш лиэш дä цилä попвлäн алталымыштымат ынгылдарэн пуаш лиэш.

Тӹлэц пасна, С. В. Б. райсовэт пäшäжӹм лӱлтäлмӹлä.

Масак.

Агрономвлä шукы статьан ылыт. Тидӹжӹм цилäнок пäлэдä. Йужшы литӹмäш косир ылыт, лишкӹштäт миäш лӳдäт вäк. Йужшы — арик-сурик ылыт. Тэвэ тэхэньвлäштӹм (арик-суриквлäэдӹм) мӹнь пишок ам йараты.

Тилошты, мäнмäн солашкына тэхэнь агроном толын. Ӹшкэжӹ гӹнь анжалашат ак стойы. Изи кäпäн, ӹрвэзӹ ылэш. Тöрöк попышаш гӹнь, ӷунжымат эчэ ӹшкэ итӹрайэн ак кэрдт, äвäжӹ тыгыр пачыжыдон ӹштӹл пуа. Тӹнгэ гӹньӹт, пиш хитрый шамаквлäм шӹндӹлэш:

— Копэрацӹ,—манэш.

— Супэрфосфат,—манэш.

— Кольэктивизацӹ,—манэш.

Мамат моэш, попа. Кытыраш тӹнгäлэшäт, цäрэнäт ат кэрдт.

Мӹлäнэмжӹ тэхэнь эдэм пӹсӹ кӹзӹ дон иктӹ ылэш. Тырхэнäт ам кэрдт.

Тиун нинӹ кэлтӹмäш нäрӹк пашэн шӹнзӹнӹт. Пиш проворвлä ылыт, лач йэкшӳквлä машанэт, тагышкат пырэн кэäт.

Иктä солашкы кашташ тымэнь шӹнзӹт гӹнь, марым нинӹ öрӹктäрäт: пӹтӹркäлäт, сäркäлäт... Тымэньмӹштӹдон тамамат ӹштäт...

Ма, лачокок агыл гыцэ? Цäрä тӹрвäн ӹрвэзӹ ма йажом анжыктэн кэрдэш вара? Анжалмэтшäт ак шо. Йäнгäт воксэ тывыргэн кэä ылыы.

Солам-сола хäлä пыдыратэн шӹндӹш. Ышым пыдыраташ тӹнгäлэшäт, тӹлäнэт йук лыкташат ирӹкӹм ак пуэп.

— Тырлок, Кузма, иг äптӹртӹ,— маныт.

Ä-ä! Ӹндэ тырлок, ма? Пэрви вэлэ: „Кузма, палшай! Кузма, палшай!“ маныт ылыы. Иктама лин колта гӹнь, Кузма докы тöрок кыр ыж ыда ылыы... Кузмаат агроном гӹц одорок агыл. Цилä сола марым Кузма шагалаш тымдэн... Тэвэ махань Кузман! Кӹзӹт, прости оспыди, цӹзӹ качшы ӹрвэзӹм колыштыда? Тфу! Вӹкӹдä шӹвäл колтэм дä шӹлäм...

Намысыоак гӹньäт, тäлäндä кэлэсäш попаза. Наукылан [ам] ӹньäнӹ ылыы гӹньäт, пач вэкӹжӹ ӹньäнäшок вäрэштӹ вэт. Намыс ылнэжӹ дä... мам ӹштэт. Йалаш мӹньӹм ӹньäндäрӹш... Йалаш агыл ылгэцӹ, ньимадонат ам ӹньäнӹ ылыы...

Икäнä, ирок, пэл сӹнзäн Митӹри кумаэм докы мӹнь кэшӹм. Тӹвэш, томажы шайыл лыкышты шалга... Сэньӹкӹшкӹ пырышым, шӹнгäлӹкӹшкӹ анжальым... Митӹри эчэäт амала.

— Митӹри, Митӹри,—манам.

— Ы-ы... м... шотайэм...—манэш.

— Митӹри, кӹньылмä... Ма чортым амалэт? Шолгэнцӹ! Анжым ыражэдшӹм пачыма... Колат?

— Ну, ма йä?

— Айда, манам, алашкы кэнä.

— Алашты маэм вара мондэн кодалтын?—манэш.

— Айда... Айда... Супэр... Супэр... Кыцэ ылыы? Мор!.. Тӹвэш мӹрикäнски намозэт. Ӷун нэрäн агрономэт кытырышыш? Мондышыц?—Мä линäт вара, Кума? тэнгэчӹ ваштарэш кытырышыцыш?

— Кытырышым йä...—манам... Тагачат соикток ам ӹньäнӹ... Ам ӹньäнӹ гӹньäт, йориок кандэм... Задор кандэм! Иктӹлäнäт анзыкы пыраш вольам ам пу... Йори йäл гӹц анзыц кандэм дä шäвэн пиштэм. Пускай ик иэш киндӹдэ кодам. Зато цилä солалан ти ӷун нэрӹн акйарыжым анжыктэм!..

Кой-как Митрим сэмӹшкӹ сäрӹшӹм. Кӹцкӹшнä моло дä алашкы мырыктышна. Алашты супэрфосфатым нäлнä. Токына мӹнгэш лочыгэ толына.

— Мудрашный агыл,—манам. Ошма дык ошма. Ньимажат молжы укэш. Пышыжы вэлэ тэвэ улы, тама ӳпшä доко...

— Лачокок ӳпшäш, манын Митриэм попа дä ӹшкэжӹ тӹрвӹц-тӹрвӹц колта.

— Ӳпшä, ӳпшä,—манам. Нэрӹштэмжӹ цожгэ вэлэ чучэш...

Ӹндэ корны мычкы тӹрвӹц-тӹрвӹц толына. Мардэж моло вӹлкӹнä ӹфӹлäлэш гӹнь, сӹнзäвӹд воксэ лäктэш. Ольэн толына. Кэчӹжӹ пэлтэн колта вэлэ, ӹрӹктä. Йур лишäшлык тама. Лачок, пэл корнышкы шомыкына, изиш нöртэн пуш. Изиш лиäт, кäнгӹж кэчэт эчэ айарэн шӹн-

дӹш. Выргэм кошкэн кэш. Мӓ со лыргэ вэлэ толына. Анжэм тэвэ: кумаэм шайылжым тама пӹтӹркӓлӓ. Ма шайтан! Шӹнзӹм вӓрэм камака вӹлнӹш гань ӹрэн шӹнзӹн, ӓрдэм моло нуж пачкым гань цожгэ чучэш... Пышыжы гӹнь йур паштэкэт эчэ нэлӹ, шӱлӓлтэн колтэт вэлэ. Моӈырат цажгыжэш, сӹнзӓвӹдӓт йӧга.

Возы гӹц валышнаат, изиш ашкэднӓ моло.

—Намозы гӹнь тэхэнь нэлӹ пышан агыл,—Митӹри манэш.

— Агрономэт—намозы гӹц силан манэшыш...—манам.

Пышыжыдон лачокшымок силан.

Тэвэ, солашкы пырэн кэшнӓ. Мӹнь алашаэм покташ цацэм. Ӹшкэ турэшэмжӹ тумайэм: «Кузмам шайылан ат коды, мӹньок тӹнь гӹцэт анзыц народым вуйлалтэм. Кузмам тӹньӹлӓт цӓктӓрӓш агыл. Рун пэцкӓ»—манын шанэм...

Мӹрикӓнски намозэдӹм анжаш народ пӹл гань погынэн шагалын.

Арава гӹц валышымат, тумайэм: — Ну, ӹндэ шайам кэлэсэн пушаш»—манам...

Шалгэм, тэвэ, йалаш пындашэм гӹц тама йугата мардэж пыра... Ньиӓлтэн анжы... Вот, тьэ, на! Йалаш пӹндашэмжӹ кышты вара? Анжэм, Митриӓт йалаш пындашыжым тама ньӓлтӹлэш.

— Митри, шайылнэтшӹ мам вара кӹчӓлӓт?—манам.

— Тама... йалашэм укэлӓ чучэш,—манэш.

Народ пиш когон оӈырэшнӓш тӹӈӓльӹ. Вӓтӹвлӓ, марывлӓ пӹтӹрнӓлт кэӓт вэлэ—ваштылыт.

Ти кэлтӹмӓш супэрфосфатэт когоннанымат йалаш пындашым качкын колтэн... Йӓлӹм намысландарым вӓрэш, ӹшкэ вэлэ намысышкы пырышым... Вот маханьӓзӹрэн намозы! Чорт!

Йалашэмжӹ уок ылӹы вэт.

Агрономат толын шагалын. Токыжы ашкэд мишӹмӓт, калпакэмӹмӓт шуэн колтышым.

— Ӹньӓнэм ӹндэ!—манам.

— Малан ӹньӓнэт?—манэш.

— Наукылан ӹньӓнэм... Тидӹ агыл гӹнь, колымэшкэмӓт ам ӹньӓнӹ манам ылӹы. Ти мӹрикӓнски намозылан ӹндэ пыток ӹньӓнэм... Ти намозын пиш кого сила... Йалашэмжӹ, маханьы ылӹы... Ти намозыжы, ыжаткок цӓшӹшток чӱчэн шуш.

— Ти намозыштыжы кислота улы вэт,—манэш.

— Хыть ма лижӹ, соикток ӹньӓнэм,—манам.

Ӹндэ мӹнь цилӓлӓнок попэм:
— Ти намозы йалашэм качкын гӹньӓт, мӹньӹн ыржа кӹзӹт иктӹн гӹцӹнӓт йажо эдэм кӱкшӹц шалга...—манам... Тэвэ тэхэнь йэлӓ.

(Рушла гӹц Тихомиров сӓрэн.)

Н. Игнатьэв.

Лӱдӹш корнӹ.

Кырык мары йӹлмӹнӓ закон «тарташкы» эчэ пыртымы агыл, орфографинӓ эчэ укэ. Кӹзӹт йактэ кӱкыцэлӓн шанэн, тӹӈэлӓ сирэн. Кэрэк кӱвлӓжӓт ӹшкӹмӹштӹн сирӹм сэмӹштӹм йаралэш лыкташ цацэнӹт. Тэӈэлӓ ылмашты йӹлмӹнӓн шӓрлӹмӓшӹжӹ, кушмашыжы ӹрдӹ корныдон кэтэ, важыкланэн миэн, аймылталтыл миэн.

Йӹлмӹнӓм виӓтэн колташ манын, тэнэш кӓӈӹжӹн Кырык мары районэшнӓ йӹлмӹ гишӓн йори конфэрэнци лишӓшлык. Ти конфэрэнциэш йӓмдӹлӓлтмӓш лӹмдонок, тилошты Григорйэв П. Г. Кырык марла сирӹмӓшӹн орфографи проэктӹм лыктын. Проэктшӹ йаралэш толэш, лач кышты-тиштӹжӹ тӧрлӓлтӓлӓш кэлэш гӹнь вэлэ. Мӹнь кӹзӹт тӹдӹвлӓ гишӓн ам попы, йӹлмӹнӓн сэк лӱдӹш важыквлӓжӹ гишӓн вэлэ, аймылтылмашвлӓжӹ гишӓн вэлэ анжыктэм.

Кыдыжы (Эпин, Пэкунькин, Альэксэйэв дӓ молат) фоньэтикӹ (йук) сэмӹнь сирӓш кэлэш, маныт. Шукыжок гӹнь фоньэтикӹ сэмӹнь сирӹмӓшӹм ак йарыктэп.

Фоньэтикӹ сэмӹнь сирӹмӓшӹн йарал-акйаоыжым анжалшаш. Йук шактым сэмӹнь сирӓш тӹӈӓлмӹкӹнӓ мӓнмӓн сирӹмӓшнӓ тэхэнь лиэш: кыштыжы—кӹнь (улы—гӹнь), кыштыжы—кӹнь (толат кӹнь) сирӹмӹлӓ

лиэш; кынамжы—**дон** (йажо дон), кынамжы—**тон** (кидтон) сирӓт; кыды вӓрэжӹ—**кӹц** (пӧрт кӹц), кыды вӓрэжӹ—**гӹц** (изи гӹц) сирӓт. Лач ти шамаквлӓ вэлэ сирӓлтӹт ылгэцӹ, фоньэтикӹ сэмӹнь сирӹмӓш ваштарэш когонат попымыла агыл ылнэжӹ. Мол шамаквлӓӓт когон ваштылтыт ӹшкӓлӓ. Шамак толшы, **панды—ванды, карэм—гарэм, кад—гад, поп—воп, Пэтр—Вэтр, кит—гид, тӹнь—дӹнь, пуд—вуд, тӓнӓ—дӓнӓ, тонна—донна, кӱ—гӱ, кило—гило, партьы—вартьы, постановльэньӹ—востановльэньӹ, кньигӓ—гньигӓ дӓ молат.** Тӧрокшок попышаш гӹнь, **иктӹ лӹмэшок кок шамак лиэш.** Тэнгэлӓ сирӹмӓш йӹлмӹнӓм пиш когон куктылаш тӹнгӓлэш. Примэрвлӓм нӓлнӓ:

1. **„Иажо гарэмӹшкы кэйэм.“** Лач ти ик прэдложэньӹм вэлэ нӓлшӓш гӹнь ньима статьанат пӓлӓш ак ли—тӓ гарэмӹшкӹ*) кэмӹм анжыкта, тӓ карэмӹшкӹ кэмӓш лиэш.

2. **„Митӹри, гад!“** тиштӹ кок сэмӹнь ынгылаш лиэш: Митӹри гӹц иктӓ-мам кычӹмӓш лин кэрдэш, дӓ Митӹрим худа шамӓкдон вырсымаш эчэ лин кэрдэш.

3. **„Ти гидӹм кадок“.** Тӓ гидӹм (корны ажэдшым, проводник манмым) йадмаш лиэш, тӓ кид йадмашым анжыкта.

4. **„Изи вирӹмӓт ӓшӹш нӓл“.** Тиштӓкэн тӓ пирӹ гишӓн попымаш тӓ вир гишӓн, тусараш ак ли.

5. **„Йэфи гишӓн корны“.** Кишӓ дон гишӓн шамак тиштӓкэн йарлалтыт.

6. **„Изи виэмӓт укэ“.** Цаклаш акли,—тӓ пи укэ гишӓн попымаш ылэш, тӓ ви (сила) укэ гишӓн ылэш.

7. **„Изи выльэн цӹпэжӹ выльэн“:** Тӓ изи (вӓкш) пыльэ гишӓн, тӓ выльымаш гишӓн кэлэсӹмӹ, ынгылэн ат кэрдт.

8. **„Эх, йажо вадэм йамы вэт!“** Эдэмӹн тӓ паджы йамын, тӓ вадыжы йамын, ньима статьанат пӓлӓш ак ли.

9. **„Ти пысӹ гальа тагышкӹ ӓньӓт шӹльӹ“.** Тиштӓкэн кальаат лин кэрдэш, Гальаэшӓт (эдэм лӹм) шотлаш лиэш.

10. **„Ирэ вылӹшкэм шӹнӓ кэрӹлтӹ“.** Тӓ вылӹ (имньи) гишӓн попымаш лиэш, тӓ пылӹш гишӓн попымаш лиэш—пӓлӓш ак ли.

Тэхэнь примэрвлӓм шукым моаш линэжӹ дӓ нинӹжок ситӓт. Фоньэтичэски правилдон сирэн йӹлмӹнӓ куктылмашым нинӹвлӓок йажон анжыктат. Ти сэмӹнь сирӓш тӹнгӓлнӓ гӹнь, ӹшкэ сирӹмнӓм ӹшкэ вара ынгылаш ана тӹнгӓл. Тэнгэлӓ сирӓш тӹнгӓлмӓш мӓлӓннӓ ньимахань анзылтымашымат пуэн ак кэрдт, культурнам шайыкыла вэлэ колташ тӹнгӓлэш: сирӹмӓшна Китӓйвлӓн азбукы гань нэлӹ лиэш.

Мондаш ак кэл: марла йӹлмӹдон попаш, сирӓш рушвлӓм мӓ тымдаш линнӓ вэт (реализация мар'языка), марла словарӹм ӹштӓш лимӹ вэт. Ти пӓшӓштӹжӹ вара кыцэ ӹштӹмӹлӓ? Шамак толшэш, рушвлӓм тымдаш тӹнгӓлмӹкӹнӓ, **кальа** шамакым „к“ буква гӹц сирӹктэнӓ; лыдмаштыжы **„гальа“** шамакым тӹдӹ попаза. Кыцэ вара тӹдӹм ынгылдарымыла. Словарӹштӹ гальа шамакым мон ак кэрдт. Ынгылдарэн шокташ манын итӓт шаны, мары йӹлмӹнӓм рэализуйаш манын итӓт шаны. Словарнам вара эчэ кыцэ сирэнӓ? Шамак толшы, „т“ буквам нӓлшӓш. Ти буквашкы **„тир“, „тӹрэдӓш“ „толок“** шамаквлӓ моло пырат. Ти шамаквлӓмок „д“ буквашкы эчэ пыртыдэ ак ли лиэш: **„дир“, „дӹрэдӓш“, „долок“...** Тӹнгэлӓ ӹштӹмӹкӹнӓжӹ ма вара лиэш? Мычаштымы куктынзык лиэш.

Алык марывлӓн, Восточный марывлӓн литьэратур йӹлмӹштӹ фоньэтикӹ сэмӓн агыл... Мӓжӹ малын фоньэтикӹ корныдон кэнэнӓ? **Кызӹт йактэ фоньэкӹдэок йажон сирэннӓш. Ик лӹдшат, сирӹшӓт, ам ӹнгылӹ манын, попӹшты укэ ыльӹш.**

Фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм пырташ тэргӹшӹвлӓ тэнгэ попат: фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм академик Марын (йафэтичэски) тьэори ажэдэш, пырташ шӱдӓ, маныт. Мӹнь тидӹ гишӓн ам споры, фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм мӓ кӹзӹтӓт кэрӓл сэмӹнь пыртэнӓш, лӹмӹнжок: **кок шамак гӹц ушланӹшӹ шамаквлӓшкӹ мӓ пыртэнӓ.** Шамак толшы, **изи-дир, олмаву, шайа-гарэм, кавштавичӹ** дӓ молвлӓӓт. Тиштӓкэн тир варэш—дир сирӓлтэш, пу вӓрэш—вукарэм вӓрэш

*) Гарэмжӹ—Туркаштӹла кого пайан йыхвлӓн вӓтӹвлӓштӹ ӹлӹм вӓр ылэш.

влӓмӓт, ӹшкэ шанымаштым сирӓш йадам. Сирӹдӓ, тӹшлӹдӓ.

гарэм, пичӹ в ӓ р э ш — вичӹ. Пасна шамаквлӓшкӹжӹ фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм пырташ ак кэл, йӧнэш ак тол:

1. Йӹлмӹнӓм когон куктӹлэш, тымдымашым нэлэмдӓ; 2. Марла йӹлмӹ рэализуйӹмашым ц ӓ р ӓ, тормыжла, словарнам ӹштӹмӓштӹ корнӹм питӹрӓ.

Йӹлмӹнӓ гишӓн конфэрэнцим кӹзӹток ӹштӓш кэлнэжӹ. Тидӹжӹ тэвэ малын кэлэш: тэнэ марла учэбниквлӓ пиш шукы лӓкшӓшлык ылыт. Нинӹвлӓм, иктӹ гӹцӓт йадтэок, иктӹдонат кӓнгӓшӹдэок фоньэтикӓн сирӹмӓшдон пэцӓтлӓт.

Тидӹ н ь и м а л а н йарыдымаш ылэш. Кызӹт йактэ сирӹмӹ йӹлмӹнӓм ньимахань конфэрэнциӓт ваштaлтылэӓт, фоньэтикӓн сирӹмӓш кызӹт эчэ йарыктымы агыл, тидӹм пыртымаш—ородыланӹмаш ылэш дӓ эчэ врэдитьэльстват ӹлэш манаш лиэш. Йӹлмӹ конфэрэнци фоньэтикӹ сирӹмӓшӓн лыкмы учэбниквлӓм ӹш йарыкты гӹнь (йарыкташыжы гӹнь, соикток ак йарыкты), тӹнӓм кньигӓвлӓнӓ такэш йамыт.

Цэнтроиздатыштышы кньигӓ лыкшывлӓ тидӹм ак шанэп тама.

* * *

Фоньэтикӹ гишӓн эчэӓт изиш сирӓлтӹдэ укэ. Марла йӹлмӹшкӹ фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм пыртымаш гишӓнжӹ сэк когонжок, сэк пытшок Эпин С. Г. шалга. Тидӹ кызӹт Цэнтроиздатын лыкмы кньигӓвлӓшкӹжӹ фоньэтикӓн сирӹмӓшӹм пыртаат.

Тэвэш коговлӓм тымдымы „Колхоз" лӹмӓн кньигӓжӹм нӓлшӓш. Тиштӓкэн фоньэтикӹм пыртымы, манаш лиэш дӓ фоньэтикӓн сирӹмӓшӹжӹм Эпин ӹшкэжӓт сирэн ак мышты. Ӹшкэжок тидӹ куктылын сирэн. Кыштыжы пыртэн, кыштыжы пыртыдэ, мондэн кодэн. Шамак толшы, гӹц—кӹц,-гӹнь—кӹнь, дон—тон шамаквлӓм пыртэн. Мол шамаквлӓжӹм, фоньэтикӹ правил сэмӹнь вашталтшашлыквлӓжӹм, Эпин вашталтыдэ. „Колхоз" кньигӓжӹм анжалда токо, тӹштӓкэн тэнгэлӓ сирӹмӹ: „Шукы колхозвлӓм ӹштӹмӹ" (фоньэтикӹ сэмӹнь сирӹмӹлӓ гӹнь, шукӹ голхозвлӓм манын сирӹмӹлӓ); „ти пӓшӓм пӹт ӹштӓш лишӓш" (фоньэтикӹ сэмӹньжӹ—ти вӓшӓм манын сирӹмӹлӓ ылнэжӹ); „пӓшӓзӹ кидӹштӹ" сирӹмӹ (пӓшӓзӹ гидӹштӹ кэлэш); „кужӹ кэчӹ", (кужӹ гэчӹ кэлэш ылын); „йажо тӹкӹ" (йажо дӹкӹ кэлэш); „пэл курымӹштӹм эртӓрӓт" (пэл гурӹмӹштӹм эртӓрӓт манын сирӹмӹлӓ ылын); „У корныдон" (У горныдон) дӓ мол шамаквлӓмӓт тӹнгэлӓ шукым сирӹмӹ.

Фоньэтикӹ сэмӹнь сирӹмӹлӓ гӹнь, малын цилӓ шамаквлӓм ти правилдон сирӹмӹлӓ агыл? Йӧнэш ак толат? Куктынзык лиэшӓт? Мӹнь шанымаштэм, фоньэтикӹ правилӹм пыртымыла гӹнь, цилӓ шамаквлӓшкок пырташ кэлэш; кӹнь—гӹнь, тон—дон, кӹц—гӹц шамаквлӓм вэлэ пырташ гӹнь, мол шамаквлӓшкӓт пыртымыла, укэ гӹнь, в и к о к пыртымыла агыл, йӹлмӹм локтылаш ӹнжӹ ли.

Ти сирӹмӓшэм паштэк мары йӹлмӹ пӓлӹш тӓнгвлӓм: Эпинӹм, Пэкунькинӹм, Шатровым, Григорйэвӹм, Никифоровым, Вэсэловым, Смирэнскым, Зиновйэвӹм, Шорин дӓ мол-

Самӹньвлӓм тӧрлэнӓ

4-шӹ № 1932 иаш „У сэм" журналэш сирӹмӹ „Кньигӓвлӓ журналвлӓ тӹшлӹмӓш пӓшӓм тӹнгӓлӹнӓ" манмы статьашты тидӹвлӓм тӧрлэнӓ:

1) 31 вэлӹштӹ, пӹтӓриш колонкышты, 6-шы абзацышты, пӹтӓриш корнышты „1917 ин" манмы анзыц „Октьӓвӹр тӹлзӹн" манмы кок шамакым пыртымыла дӓ тэнгэ лыдмыла: „Октьӓвӹр тӹлзӹн, 1917 ин"...

2) Ти вэлӹшток, 2-шы колонкышты, кӱшнӹ, 1-шӹ абзацышты...„срэд-

ньäкшӹ карангдымы, айырымы (ньэйтральизованый) ылын"—манмым тэнгэ лыдмыла: „срэдньäкшӹ айырымы (ньэтральизованый) ылын.

3) Тӹштäкок, ӱлнӹрäк, 3-шы абзацышты... „срэдньäкӹм карангдэн"... манмы вäрэш ...„Срэдньäкӹм ньэйтральизуйэн"... манын лыдмыла.

4) 32 вэлӹштӹ, пӹтäриш колонкышты,3-шы абзацышты „Классвлä пӹтäт,—государствы ак ли" манмы вäрэш, тэнгэ лыдмыза: „Класдымы социальистьичэски общэствы, комуньизмӹш ванжымэшкӹ,—ровочый государствы кодэш, лишäшлык, кэрäл ылэш".

5) Ти абзацышток „Мäнмäн рэспубльикӹштӹ дьиктатура прольэтариата, диктатуры—классвлä, государствы пӹтӹмэшкӹ вэлэ ылэш"—манын сирӹмӹм тэнгэ лыдмыла: „Мäнмäн рэспубльикӹштӹ дьиктатура пролэтариата,—государствы пӹтӹмэшкӹ вэлэ ылэш".

6) 36 вэлӹштӹ, пӹтäриш колонкышты, 4-шӹ абзацышты „К концу пятилетки коллектьивизация СССР должна быть закончэна" манмым тэнгэлä лыдмыла: „К концу пятилетка кольэктивизация СССР в основном должна быть закончена".

Авторвлä: Н. Ц., Т.Ш. дä К.М.

Инв. № 34

ИЗДАТЕЛЬ: Горно-Марийское Издательство. Ответстве нный редактор —РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ. Члены редколлегии: СОСНОВ П.Т. МИТРЮШКИН С. И. ИГНАТЬЕВ Н. В.

Адрес редакции: Козмодемьянск Г.—М. р-на Маробласти, ул. Ленина д. № 10 тел. № 23.

Сдан в набор 2—VII-32 подписан к печати 4/VIII-32 г:2¼ п. л. 64360 зн. в п.л. Размер 180Х260. Издат. № 39

Райлит № 214 ****** Тираж 465 ****** Заказ № 1228 ******

Типография Гор. Мар. Изд-ва. Козмодемьянск МАО ул. Ленина д. №11

Кырык Мары Издатэльствын
токо лыкмы книгäвлä

„ИЗИ КОЛХОЗНЬЫК“	Нӹлӹмшӹ группылан лыкмы тымэньмӹ журнал . . . . 75 коп
„ШӸМӸТ“	Ӹрвэзӹлык шайыштмашвлä . . . 20 коп.
ЯРУСКИН П. И.	Шошым пäшäнä . . . . . . 10 коп.
А. ВОЛКОВ	Йакшар арми гӹц толшы Шарин 40 коп.
ПЛАВИЛЬЩИКОВ	Кӹлäт кӧргӹ киндӹ локтызывлä . 25 коп
ШТЕЙНБЕРГ	Доходан садывичӹ . . . . . . 50 коп
XVI-шы ПАРТСЙЭЗД	Промышльэныстьын вӹц иаш план ӹштэн шоктымаш гишäн рэзольуцы . . . . 20 коп
В. СЭЛЬДЯЙКИН	Краткий учебник Гор. Мар. языка для русских . . . . 45 коп.
ВАСИЛЬЙЭВ дон ЛАСТОЧКИН	Вольык лицӹм книгä
ГАРИН	Садывичӹштӹ шӹжӹ пäшä
МАЛИНОВ	Кыцэ йур лиэш
БАРСУКОВ	Икварэш урдымы вольык пичӹм кыцэ ӹштӹмӹлä.
ГЭРАСИМОВ	Колхоз производствын тэхникӹжӹм тымэнь пäлэн шо.
БЭЛИЧЭНКО	Тошты колхозвлä у гӹц лишӹвлäлäн палшыда.
ВАС. ПАТР	Тäҥäштäрэн
„У ӸЛӸМÄШ“	3-шы илык компльэксäн кньигä 2-ш лыктыш
С. Н. НИКОЛАЙЭВ	„Ош когэршӹ“ (пйэсӹ)
ПОГЫМЫ	Хилип. Микуш
РЭЗЦОВ	Польаквлäн пльэнӹштӹ
М. К. ХАЙЭВ	Кавштавичäдӹрвлäм, хазымыштым ир куштымаш
С. Л. ГОЛЬДБЭРГ	Морко
В. ГАИДА	Томат (помидор)

Ти книгäвлäм Кӹрӹк Марӹ Райпотрэбсойузӹн книгä магазинӹштӹ дä сола копэративвлäштäт нäлäш л и э ш

Нäлдä!!! ЛЫДТ!! Шäрӹдä!!!

32456

Мар. ж.
1-4

Ӓкшы̆ 30 коп.

„У СЭМ“ журналым 1932 иэш сылыда!

Тэнэ, йанварь тылзы̆ гы̆ц пакыажы,

политикы̆ дон экономикӓн дӓ сылны̆ литьэратуран „У СЭМ“ журнал

Тылзы̆шты̆ кок гӓнӓ лӓктӓш тыӈӓлын

„У СЭМ“ журналын программыжы когоэмды̆мы̆. Лымы̆нжок тэвэ мавлӓ сиры̆мы̆ лит: партьын дӓ совэт властьын политикы̆м ыӈылдарымаш, Лэньин дон Марксын тымдымашышты, тьэхникы̆, науки тымдымаш дон культур пӓшӓ, социализм, у стройалтмашы̆лы̆мӓш ы̆штӓлтмӓш дӓ молвлӓӓт сирӓлтӓш тыӈӓлы̆т.

„У СЭМЭШ“ — сынлы̆н сиры̆мы̆: шайыштмашвлӓ, лыдышвлӓ романвлӓ, очэрквлӓ, потьикӓвлӓ моло сиры̆мы̆ лит.

„У СЭМЭШНӒ“ — йылмы̆нӓ гишӓн, ы̆шкэ сӓндӓлы̆кнӓн тошты годшы, кызы̆тшы̆ дӓ аӈзыкыла ы̆лы̆мӓш гишӓн сиры̆мы̆ лит.

„У СЭМЭШ“ — ы̆дырӓмӓш лык лӓктӓш тыӈӓлэш.

Журналы̆ш сиры̆шы̆влӓжы̆

имэшы̆ гы̆ц шукэмы̆нӹт, топлот сиры̆шы̆влӓжы̆ тэхэньвлӓ ылыт: АБРАМОВ А., АЛЬОХИН, БЭЛЬАЙЭВ К., ВЭСЭЛОВ-СТАЛЬ П. Я., ЗИНОВЙЭВ С. Я., ИГНАТЬЭВ Н. В., ИВАНОВ Ф. П., ОЛЬОКАН ПЭТЬУ, ПЭКУНЬКИН М. И., РОМАШКИН П. П., СИДУК ФЭР., СМИРНОВ В. Е., СМИРЭНСКИЙ Е. Н., СОСНОВ П. Т., СЭМОНОВ В., ЧЭРНОВСКИЙ С. А., ШИРӒЙЭВ СТ., ЙАМОЛОВ, ЙАРУСКИН П. дӓ молывлӓӓт.

Журналын ӓкшы̆

Ик иэш	5 тӓӈӓ
Пэл „	2 т. дӓ 75 к.
Кым тылзэш	1 тӓӈӓ 50 к.

АДРЭСШЫ̆: Гор. Козмодемьянск, улица Ленина, Горно-Марийское Издательство.

Журналы̆м цилӓ почты̆ айыртэмвлӓшты̆ дӓ сиры̆мӓш намалшы̆влӓ гы̆ц сылаш лиэш.